

La ciutat actual

Isabel Pellicer i Cardona
Jesús Rojas Arredondo

PID_00158583

Universitat Oberta
de Catalunya

www.uoc.edu

Índex

Introducció	5
Objectius	7
1. La ciutat en el moment actual	9
1.1. Anomenant ciutat	10
1.2. Models de ciutat actual: explicant l'urbs des de la tecnologia	12
1.2.1. Postmetròpolis	13
1.2.2. <i>Ciudad hojaldre</i>	14
1.2.3. <i>Buffer city</i>	15
1.2.4. <i>City slum</i>	17
1.2.5. Ciutat nòmada	17
1.2.6. <i>Airport cities</i>	18
1.2.7. <i>Hub city</i>	19
1.2.8. Metàpolis	19
1.2.9. Ciutat genèrica	20
1.2.10. <i>Fantasy city</i>	21
1.2.11. Ciutat dònut	22
1.2.12. <i>Edge city</i>	23
1.2.13. Ciutat en xarxa	24
1.2.14. Ciutat Internet	24
1.2.15. <i>E-topia</i>	27
1.2.16. <i>Post-it city</i>	30
2. La ciutat com a discurs	31
3. Què fa un psicòleg a la ciutat?	36
3.1. La psicologia de la ciutat	36
3.1.1. Alguns antecedents d'estudis urbans	38
3.2. El psicòleg de la ciutat	42
3.2.1. <i>La flânerie</i>	42
3.3. Els rols del psicòleg de la ciutat	43
3.3.1. Investigació i anàlisi	43
3.3.2. Intervenció	44
3.3.3. Gestió i participació en governabilitat	44
3.4. Aproximació a les formes i a les tècniques per a investigar la ciutat	45
3.4.1. L'etnografia urbana	45
3.4.2. La investigació acció participativa (IAP)	47
Bibliografia	49

Introducció

La lectura d'aquest mòdul significarà un primer acostament al concepte de ciutat, concretament a la idea de ciutat en la qual vivim actualment. Ateses les característiques socials i urbanes de la ciutat, estem davant un tipus de concepte que, certament, no és gaire fàcil de concretar. La ciutat és una cosa viva que es va transformant dia a dia. Es transmuta tant que, a l'instant, allò que enteníem per ciutat va adquirint constantment noves formes i noves tonalitats. Amb aquesta idea volem especificar que la seva expressió, la seva conceptualització o el seu discurs van adquirint noves maneres d'anomenar-la i d'habitar-la, és a dir, de viure-la.

No pretenem escriure una història de la ciutat o un compendi dels seus significats, però sí que oferirem, en un primer apartat, alguns dels criteris que han permès a les disciplines i al cos de coneixements (com ara la geografia, l'arquitectura, la psicologia social, etc.) anomenar la ciutat o intentar desxifrar com usen aquest concepte en les seves explicacions. Una de les principals conclusions que es poden extreure de la primera part d'aquest mòdul és que el terme *ciutat* és una entitat que contínuament s'està transformant, i els seus límits i les seves fronteres, a poc a poc, es van desplaçant i, com a conseqüència d'aquesta transformació, resulta molt complicat i poc pràctic proposar la definició general de ciutat. Les diferents maneres d'habitar, anomenar i viure la ciutat són el resultat d'aquesta transformació; per això, afirmem que estem suggerint alguns significats relacionats amb la ciutat.

En aquest sentit, són moltes les possibilitats de referir-se a les metròpolis i sobretot amb relació al moment actual. Per aquesta raó, en aquest mòdul plantejarem models de ciutat que es relacionen estretament amb el paper que ha tingut la tecnologia: models de ciutat que han aparegut com a conseqüència immediata del paper que tenen actualment les noves tecnologies de la informació i la comunicació. La raó de tal elecció és que, en certa manera, aquestes tecnologies han transformat de manera dràstica les pràctiques socials de les persones. Pràctiques que, en el seu exercici, han portat a maquillar la ciutat i a viure-la de diferents maneres. Les ciutats, actualment, no serien el que són si no haguessin aparegut les noves tecnologies de la informació i de la comunicació.

En aquest mòdul també relacionarem directament la ciutat amb el discurs, entenent la ciutat com quelcom que es construeix contínuament mitjançant els discursos i les pràctiques que s'hi desenvolupen.

En la segona part d'aquest mòdul se subratlla el paper que té la psicologia en el seu afany d'explicar els comportaments (les pràctiques socials, preferim anomenar-les, i, més concretament, les pràctiques socials i urbanes) de les persones que habiten i viuen a les grans metròpolis.

També proposem treballar algunes de les idees que es relacionen amb la psicologia ambiental en el sentit que aquesta s'orienta a estudiar la interrelació que hi ha entre les persones i l'entorn urbà, en aquest cas. Les ciutats modernes (i postmodernes) es transformen i els hàbits dels seus ciutadans donen lloc a maneres alternatives de viure i d'expressar la ciutat en la qual vivim.

Per complementar aquest primer acostament al concepte de ciutat, des de la nostra òptica particular, cal assenyalar la importància del "saber fer" a la ciutat; en aquest sentit, volem plantejar la importància que té el paper que exerceix qui investiga la ciutat i a la ciutat. El nostre exercici i interès, la ciutat, no es pot basar únicament a viure-la o a anomenar-la. En aquest sentit, proposem recapacitar entorn del paper del psicòleg de la ciutat com a figura que recorre els carrers, que practica la ciutat investigant-la, que desenvolupa la capacitat de qüestionar-se i de sorprendre's de les pràctiques quotidianes.

Objectius

Els principals objectius que es planteja aquest mòdul són els següents:

- 1.** Conèixer diferents maneres d'entendre el concepte de ciutat.
- 2.** Discutir el paper que ha tingut la tecnologia en el desenvolupament de les ciutats actuals.
- 3.** Entendre la ciutat com un discurs, construïda socialment des de les seves pràctiques socials.
- 4.** Conèixer la importància que ha tingut la psicologia ambiental en la ciutat.
- 5.** Analitzar el paper que té el psicòleg a la ciutat i la importància de les seves explicacions, i també de la metodologia usada per a tal finalitat.

1. La ciutat en el moment actual

Diferents criteris poden ajudar a definir el que s'entén per ciutat. Ens hi podem referir per la seva densitat de població; pels límits que la confinen diferenciant-la d'altres; però també una ciutat és un lloc urbanitzat (on el polític i l'administratiu són –entre altres coses– les seves maneres de gestió). També ens podem referir a la ciutat a partir de les pràctiques socials dels seus habitants –llavors, entre altres coses, sol sorgir la figura de l'*habitant de la ciutat* en oposició a la de *ser de poble*. També parlem de la ciutat segons el seu traçat urbà: avingudes, carrers, circumval·lacions, rondes, bulevards; ponts, edificis, sistemes de transport, aeroports, ports i estacions; empreses, mercats i indústries. La ciutat també es defineix pels serveis que ofereixen i diem que és habitable, sorollosa, aclaparadora, acollidora o monstruosa. Fins i tot, per la seva manera de ser governada, projectada, gestionada i administrada, també podem avaluar una ciutat com a sostenible, ecològica, contaminant o podem concloure que la ciutat en la qual ens ha tocat viure és un desastre.

En aquest sentit, i atesa la varietat amb la qual pot ser definit el concepte de ciutat, plantejem que diferents disciplines podrien esgrimir els seus motius per a determinar si aquest lloc, o aquell altre, poden ser entesos com una metròpolis. D'aquesta manera, tant la sociologia, la geografia, l'arquitectura, l'ecologia, la política, la religió com, fins i tot, la psicologia, podrien donar perfectament la seva definició pròpia o, almenys, la manera mitjançant la qual han tractat el concepte que ens ocupa. Malgrat tot l'anterior, no es tracta aquí d'aconseguir i concretar la definició d'un concepte clar i inequívoc de ciutat, ja que, com es veurà al llarg d'aquest material, pot no ser tan important tenir i designar un concepte de ciutat d'una manera tan precisa i concreta. A quina ciutat ens estariem referint? Si el lloc on visc no compleix tals requisits, no s'hauria de qualificar com a ciutat? D'aquesta manera ens adonem de la falta d'utilitat d'aquesta concreció.

La idea d'aquest primer contacte amb el concepte de ciutat és la d'entendre com ha estat explicada des de diferents angles. Per a Delgado (2007), per exemple, la ciutat és el resultat de la integració de cultures autònomes; la ciutat, continua aquest autor, "(és) percebuda [...] com un mosaic de microsocietats copresents [...]", en un trànsit abrupte que fa difícil la concepció de la ciutat com a conjunt. Llavors, definir el concepte que ens ocupa no solament implica el punt de vista a partir del qual es construeix el concepte i les conseqüències i efectes que puguin arribar a tenir, sinó que és possible també que ens trobem amb una idea que, en si mateixa, es troba contínuament **en transformació**, de la mateixa manera que les ciutats van creixent, es van desplaçant més enllà de les seves fronteres i dels límits que les contenen; en aquest sentit, assistim

a una transformació urbana permanent en què fins i tot les administracions i ajuntaments no aconsegueixen detenir aquesta transformació perpètua. A quina ciutat ens referim quan parlem de ciutat, a aquesta o aquella?

"Hi ha poques possibilitats que l'individu arribi a tenir una concepció de la ciutat com a conjunt [...] una ciutat és sempre una cosa com «una societat anònima», i els seus avantatges, com els inconvenients, es deuen justament al fet que, per definició, una societat anònima «no té ànima»".

(Wirth, 1938, citat per Delgado, 2007a, p. 64).

Aquesta permanent transformació urbana s'ha anat accelerant als últims segles i no solament fa referència al que físicament es desplaça, això és, als continus assentaments urbans que "allarguen" la ciutat més enllà d'on originalment estava; a la igualment contínua aparició d'elements que conviden a pensar que la ciutat es va dirigint des del centre cap els seus límits; elements que ahir no hi eren, avui han aparegut i demà es veuran acompanyats d'altres (grafits, pràctiques socials alternatives, camps de futbol irregulars, venda il·lícita de coses, etc.).

Petit Indi

La pel·lícula *Petit Indi* de Marc Recha (2009) proposa una mirada oberta al món d'Arnau (Marc Soto), un jove que viu al seu món imaginari. Està plantejada com una rondalla en què el magnetisme de l'espai ens porta a capturar el món en extinció o potser en contínua transformació. En els límits desdibuixats de Barcelona entre diferents infraestructures i el riu Besòs, és on es produeix l'acció. Quan es va idear la pel·lícula Vallbona (un barri de Barcelona que acull persones de diferents ètnies i cultures, situat en el límit entre Barcelona i Montcada i Reixac) estava en plena transformació, i en escriure la història que narra la pel·lícula es van tenir en consideració els elements que caracteritzaven el barri en aquest moment; no obstant això, quatre anys més tard, quan es va iniciar el rodatge, l'espai havia tornat a canviar a causa de les obres de l'AVE, la construcció de ponts i edificis, i la desaparició dels horts característics de la zona, i això va obligar a adaptar el guió a la nova realitat paisatgística.

García, en el seu text *Ciudad hojaldre* (2004) analitza la manera com la cultura urbana s'està modificant en l'inici del nou segle. Amb el subtítol "Visiones urbanas del siglo XXI", introdueix una ciutat formada per diverses capes que no abasten una única manera de mirar-la, sinó més aviat múltiples punts de vista, convergents o divergents. D'alguna manera, per tant, aquesta obra compleix a la perfecció amb l'objecte d'aquest mòdul: presentar visions o maneres de mirar que ens permetin observar, comprendre i passejar per les ciutats contemporànies.

1.1. Anomenant ciutat

Considerem la idea següent: *La metàfora es una ciudad* (Fernández, 2003), en què la frase en si fa referència al llenguatge a partir del qual estan conformades les metàfores. La idea és comprendre que el concepte mateix de ciutat equival a una metàfora en què amb les nostres idees, pensaments, conceptes, experiències, etc., podem anar construint el concepte de ciutat i el lloc on vivim.

Vegeu també

Podeu veure més detalladament l'apartat 1.2.2, "Ciudad hojaldre".

Lectura recomanada

A. Martín Ramos (Ed.). (2004). *Lo urbano en 20 auto-res contemporáneos*. Barcelona: edicions UPC.

"Per a l'avantguarda desil·lustrada, referir-se als grecs com a bressol de la civilització occidental és un lloc comú. L'avantguarda desil·lustrada té raó: els grecs van inventar el lloc comú encara que com que no parlaven llatí l'anomenaven *topos*, que ja s'ha posat una altra vegada de moda per a anomenar més impressionantment el mateix lloc comú. [...] El que és notable és que els grecs van posar al pensament públic un nom de lloc, com sabent del cert d'on vénen les metàfores: el lloc comú [...] Però els grecs no solament van pensar el lloc comú, també el van construir. En efecte, els llocs comuns servien per a pensar dins d'un altre lloc d'accés lliure i general: la plaça pública, perquè la plaça pública tenia una funció i un objectiu concrets: servia per a pensar. Perquè es pensava públicament [...] la plaça pública es va idear i es va construir per a sostenir el diàleg i el debat. I per estrany que sembli, la ciutat es va construir exclusivament per a tenir plaça pública.

[...] Crear la plaça pública va equivaler a crear un espai dins de l'espai. [...] La plaça pública és la construcció d'un espai separat de l'espai natural, i juntament amb aquest, d'un pensament civil separat del pensament natural. A aquest efecte, els grecs van prendre d'on van poder un forat buit, i el van envoltar de ciutat, de manera que aquesta, amb les seves senderes, mercats i cases, servís per a apartar la plaça de la resta de l'espai".

(Fernández, 1994, pp. 7-9).

Podríem explicar moltíssimes maneres d'interpretar, de construir, de viure o de pensar la ciutat i segurament seríem injustos en deixar algunes altres maneres igualment legítimes. A part de metàfores, de contes, de paràboles i de misteris, el concepte de ciutat és també un joc de representacions i de perspectives, traduïdes en les maneres possibles d'**habitar-la**, "qualsevol ciutat és, així, un llibre obert, un laberint disposat i destinat a ser desxifrat pels habitants" (Román, 2005, p. 36).

També es podria inventar i il·lustrar la història de les ciutats: una història certament amb moltes retallades, moltes interpretacions i molts continus; en tot cas, el que podem dir del concepte de ciutat, d'acord amb com la interpreta Secchi (2004, p. 146) quan parla de la història de la ciutat moderna en dir que (aquesta) "és el resultat d'un treball prolongat que tracta de representar dins de l'espai físic algunes «figures» fonamentals que han construït i constituït la metafísica influent durant l'ampli període de la seva construcció". En aquest sentit, sembla que a la història de la ciutat o, fins i tot, a la ciutat mateixa li antecedeix una figura de continuïtat, entesa no solament com els aspectes físics i figuratius de l'espai urbà que la manté i que constitueix la seva ànima, sinó com aquella possibilitat infinita de subdivisions i una possibilitat infinita de circulació.

Si considerem algunes de les idees que hem estat presentant, la idea de ciutat que apareix en aquest text s'acaba semblant a una cosa viva, a una cosa que es transforma i que es pot expressar de moltes maneres.

Així, la ciutat pot ser:

- Transformable.
- Expressable.
- Habitable.
- Continuada.

D'aquesta manera, el quadre següent suggereix maneres diferents de conceptualitzar la ciutat –des d'una perspectiva transdisciplinària o no.

Taula 1. Quadre de definicions de ciutat

Des del punt de vista religiós	Per exemple, la ciutat pot ser aquell tros de població que estigui dins de les seves muralles i que tingui una església o catedral.
Per a la psicologia social	Per exemple, la ciutat pot ser entesa com la constitució de l'espai psicocol·lectiu, de manera que es creen així noves modalitats de l'esperit, pensaments i sentiments col·lectius (Fernández, 1994).
Sociologia urbana	La sociologia urbana es refereix a l'estudi sociològic de la vida social i la interacció humana a les àrees metropolitanes.
L'arquitectura	Per exemple, l'arquitectura pot abastar la consideració de tot l'ambient físic que envolta la vida humana: no ens hi podem sostreure mentre formem part de la civilització, perquè l'arquitectura és el conjunt de modificacions i alteracions introduïdes en la superfície terrestre a fi de satisfer les necessitats humanes, exceptuant només el pur desert. ("The Prospects of Architecture in Civilization", conferència pronunciada en la London Institution el 10 de març de 1881 i recopilada en el llibre <i>On Art and Socialism</i> , Londres, 1947.)
L'ecologia	Com un sistema, encara que també podria ser explicada en termes més aviat negatius. La ciutat, des del punt de vista de l'ecologia, és impossible, ja que constitueix en si mateixa un contrast: totes les activitats de les societats urbanes són o han estat ecològicament destructores.
La política	Per als grecs, la ciutat es relaciona amb un cert nombre de ciutadans, i són aquests els que tenen la facultat d'intervenir en les funcions deliberatives i judicials d'aquesta.
Geografia	Per exemple, pot definir la ciutat amb relació a la regió on se situa. Així mateix, pot estudiar la ciutat com un sistema, des d'una perspectiva canviant, oberta i dinàmica.

1.2. Models de ciutat actual: explicant l'urbs des de la tecnologia

El desenvolupament que ha tingut la societat en general i la ciutat en particular es troba mediatitzat i determinat per la presència i el desenvolupament constant de la tecnologia. Des d'aquest punt de vista, les ciutats s'han transformat a poc a poc ajustant-se a les necessitats de la seva població, que la sofreix i l'habita.

La projecció i la construcció d'edificis (bé per a l'habitatge dels ciutadans, bé per als negocis), la mobilitat de les persones i dels vehicles, l'extensa xarxa de comunicació que requereix una urbs, l'assegurament de serveis, subministraments, etc., han portat com a conseqüència que, mitjançant els avanços en matèria de tecnologia, la ciutat hagi iniciat des de fa molt temps una transformació permanent i contínua. És tan contínua que ja costa treball poder imaginar-se com era la nostra ciutat fa pocs anys: els avanços tecnològics en matèria de comunicació, mobilitat, educació, urbanisme, ecologia, etc., incorporats permanentment a la ciutat, l'han maquillada fins a tal extrem que la seva aparença es transforma dia a dia.

El fet anterior es pot il·lustrar, per exemple, amb la incorporació de materials més resistents, barats i menys contaminants en la construcció de cases i edificis, carrers i carreteres, i també en l'enllumenat públic. Així mateix, també s'ha millorat el maneig i ús dels recursos naturals. I també s'ha avançat molt en la

incorporació de mecanismes per a reciclar les escombraries, l'energia, l'aigua, etc. Tots aquests són exemples de com la tecnologia pot arribar a determinar i assegurar una gradual i, en certa manera ràpida, transformació a la ciutat.

Activitat

Observeu amb atenció com alguns serveis de la ciutat en la qual viviu han sofert canvis; per exemple: la selecció d'escombraries, l'automatisme de la recollida, el canvi de l'enllumenat públic, la incorporació de nous materials en edificis, etc. Observeu com són ara i recordeu com eren anteriorment. La tecnologia ha determinat aquests canvis?

D'aquesta manera, en aquest apartat volem parlar d'alguns models de ciutat que han anat sorgint en les últimes dècades a mesura que es desenvolupava el que avui denominem societat de la informació i el coneixement. En els conceptes de ciutat, que descriurem a continuació, la tecnologia ha determinat enormement les urbs i aquestes només poden ser explicades gràcies a aquesta. Fins i tot amb l'explicació d'algun concepte, trobarem una semblança sorprenent amb aquell lloc que habitem o la ciutat on vivim actualment. És cert! Potser aquests conceptes i models ens recordin molt les novel·les i les pel·lícules de ciència ficció i potser algun de nosaltres pensarem que: "En el lloc on visc, aquestes coses no passen". Si ens detenim una mica a observar i a reflexionar entorn de la manera mitjançant la qual estem habitant i vivint la ciutat i les formes que aquesta ha anat adoptant, ens adonarem de les conseqüències que ha tingut la implementació gradual i permanent de la tecnologia. Com a conseqüència d'això, també podrem considerar que les nostres pràctiques socials, les més quotidianes i les més habituals, també s'han anat adaptant a la forma que ha anat adquirint la ciutat. O al revés, els canvis en les nostres pràctiques també han anat modificant la ciutat.

1.2.1. Postmetròpolis

Postmetròpolis és un terme que es podria traduir com la "metròpolis postmoderna". Amb aquest concepte Soja (2004, 2008) defineix la ciutat globalitzada envoltada en un procés radical de transició que va començar a la ciutat moderna i que arriba fins a la quarta revolució urbana –fruit de la reestructuració econòmica tardocapitalista– en la qual apareix la postmetròpolis.

Com el mateix autor anuncia:

"He triat recentment l'ús de *postmetròpolis* com un terme general per a ressaltar les diferències entre les regions urbanes contemporànies i aquelles que es van consolidar en les dècades de la meitat del segle XX. Per tant, el prefix *post* marca la transició entre el que s'ha anomenat de manera convencional la moderna metròpolis i una cosa significativament diferent, noves formes postmodernes i pautes de vida urbana que estan en continu desafiament amb els estils de vida ben establerts".

(Soja, 2004, p. 92).

Postmetròpolis està en constant transformació, ja que:

"La característica principal de la postmetròpolis és la complexitat formal. Hi convergeixen processos simultanis de desterritorialització i reterritorialització, és a dir, de desmuntatge de realitats urbanes preexistents i de recolonització de la ciutat amb altres de noves. Els primers es caracteritzen pel debilitament de la idea de lloc, de les comunitats socials definides i ancorades al territori. Els segons es caracteritzen per l'aparició d'una nova espacialitat en què l'urbà és inseparable del no urbà, en què els límits entre l'interior i l'exterior s'han difuminat, en què conceptes com ciutat, suburbi, camp i àrea metropolitana són difícils de partionar".

(*Atributos urbanos*, 2010).

En definitiva, i com apunta Vicente (2003, p. 86):

"La postmetròpolis és, doncs, un fenomen polièdric i per descriure'l Soja proposa una allau de nova terminologia (Soja, 1996, p. 21; 2004, pp. 93-97). Així és com Soja (1996 i, més, 2000, 2004, 2008) parla de *flexcity*, com a ciutat flexible en els seus límits i continguts, adaptable a noves ofertes i demandes. La postmetròpolis és «cosmòpolis», un espai «glocalitzat», capaç, com s'ha dit, de contenir simultàniament la màxima fragmentació del lloc i l'homogeneïtat de la lògica global. És també «exòpolis» o, més exactament, «conté exòpolis», la ciutat sense ciutat en el sentit clàssic del terme, sense ciutadania. És «polaricity», la ciutat polaritzada i que per això és *carceral city*, ciutat d'opressió i de tancament, de diferenciació social i espacial rigorosa, que implica fragmentació i violència; no és un espai de llibertat i seguretat sinó més aviat el contrari (en aquest sentit connecta amb algun dels aspectes fonamentals de privatopia). La postmetròpolis és, finalment, «simcity», la ciutat del simulacre, de la hiperrealitat. Segurament, tota metròpolis conté testimonis de postmetròpolis.

Soja posa com a exemple de postmetròpolis la ciutat de Los Angeles.

1.2.2. *Ciudad hojaldre*

Amb el terme *ciudad hojaldre* Carlos García (2004) proposa entendre la complexíssima teoria urbana contemporània com si es tractés d'una pasta fullada on se superposen, a manera de capes, una sèrie de visions compostes al seu torn per subcapes que comparteixen la mateixa substància. *Ciudad hojaldre* enquadra els discursos teòrics que subjeuen després de la pràctica urbanística i l'arquitectura de les ciutats contemporànies en marcs conceptuals més amplis, recomponent-los en un mapa intel·lectual comprensible.

La *ciudad hojaldre*, més que la realitat urbana, atén les maneres de "mirar" la ciutat. S'interessa pels petits relats que separen i uneixen sensibilitats diferents. En funció d'aquestes últimes són agrupats en quatre visions, cadascuna guiada per una disciplina que defineix les seves preferències: la història marca el to de la visió culturalista de la ciutat; la sociologia i l'economia, el de la visió sociològica; la ciència i la filosofia, el de la visió organicista; i la tècnica, el de la visió tecnològica.

Però aquí no acaba l'aposta pels petits relats com a manera d'aproximació a la ciutat. Si les quatre visions urbanes descrites ens remeten a les diferents sensibilitats que en reglen l'estudi, dins de cadascuna es despleguen diferents interessos que ens condueixen a ideologies i afectes encara més específics. El resultat d'aquesta confluència de sensibilitats i interessos són les dotze "ciutats" que componen les capes de la *ciudad hojaldre*: la ciutat de la disciplina, la ciutat

Lectura recomanada

C. García (2004). *La ciudad hojaldre. Visiones urbanas del siglo XXI*. Barcelona: Gustavo Gili.

planificada, la ciutat posthistòrica, la ciutat global, la ciutat dual, la ciutat de l'espectacle, la ciutat sostenible, la ciutat com a naturalesa, la ciutat dels cossos, la ciutat viscuda, la ciberciutat i la ciutat xip.

1.2.3. *Buffer city*

Buffer es pot traduir com a amortiment o remetre a aquest concepte. Com a concepte flexible que és, en la seva accepció urbana, el podem relacionar amb la qüestió de la immigració de la societat globalitzada contemporània. En la dècada dels vuitanta del segle XX, el règim de l'*apartheid* a Sud-àfrica va crear el concepte urbanístic de *buffer zones*. Aquestes zones eren uns terrenys, generalment erms, que servien de franges de protecció als assentaments de la minoria blanca dominant. Avui dia, i en paral·lel a la suposada extinció oficial del racisme institucional dins de les democràcies, també la suposada desaparició d'obstacles per a la lliure circulació de capitals i de persones a través de fronteres reconfigura i construeix uns nous escenaris urbans marcats i caracteritzats per una exclusió social i urbana que no desapareix.

Les *buffer cities* globals es converteixen en espais de transició entre països i continents les diferències de desenvolupament econòmic dels quals provoquen transvasaments humans i comercials incontenibles. L'interès de la *buffer city* resideix exclusivament a ser travessada per a arribar a l'altre, i la seva condició de lloc de pas, on l'intercanvi legal i el tràfic il·legal són més intensos, li confereix un alt grau de mestissatge i conflictivitat social que té traducció espacial en variades manifestacions de provisionalitat: ports d'activitat frenètica i desertes platges de desembarcament, transitats aeroports i estancats centres d'acolliment, formidables plataformes logístiques i extensions interminables de tendes de campanya.

França buida d'immigrants la "jungla" de Calais

En aquesta zona del nord del país s'amunteguen prop de 1.000 immigrants en un campament improvisat. Londres i París continuen negociant l'obertura d'un centre de retenció batejat com el "Guantánamo europeu".

Imatge d'arxiu del campament d'immigrants a Calais. AFP

Consulta recomanada

Notícia extreta de Público.es, 17/09/2009, per Daniel del Pino (17/09/2009, 14.58 h; actualitzat: 18/09/2009, 09.25 h).

Notícies relacionades

El Regne Unit i França estrenyen la seva cooperació contra els immigrants

El ministre d'Immigració de França, Eric Besson, està decidit a acabar amb la presència d'immigrants a Calais, regió del nord francès.

El 2002, el Govern va tancar el centre de retenció d'immigrants de Sangatte, localitat d'aquesta regió. Des de llavors, es calcula que uns mil immigrants es concentren en campaments improvisats, esperant a fer el salt al Regne Unit o romandre al màxim possible a França.

Besson va anunciar ahir que a partir d'aquest cap de setmana, la policia començarà a buidar la "jungla", com ha estat denominada la zona. Les escenes recorden les dels voltants de la tanca de Melilla.

París i Londres fa mesos que negocien la creació d'un nou centre de retenció a Calais per a controlar els fluxos migratoris. No sense raó, aquest projecte va ser denominat com el *Guantánamo europeu*. El complex estaria construït en terreny francès i custodiat per agents britànics, i deixaria els immigrants als llimbs en no estar clar si han de recórrer a les lleis britàniques o franceses.

Però mentre l'acord es materialitza, França vol *continuar amb la seva particular caça als "sense papers"*. Besson va dir ahir a TF1 que "el campament va a ser tancat abans del cap de setmana" i va precisar que s'estudiarà "cas per cas", la situació de cada persona. Encara que segons les seves paraules, el corrent serà que se'ls ofereixi "la tornada voluntària" als seus països d'origen i només en el cas dels afganesos s'avaluarà no deportar-los.

Drama sanitari

Calais no és un lloc peculiar. Els immigrants que es concentren allí procedeixen de tot arreu del món. Iraquians, sudanesos, kurds, somalis, iranians, nigerians i afganesos esperen aconseguir l'asil polític atesos els problemes que enfronten els seus països. El Govern se n'ha desentès i les autoritats de Calais han hagut de fer front als problemes que representa tenir tanta gent vivint en condicions insalubres. Al juny es va desfermar una epidèmia de sarna que va obligar a muntar un dispositiu sanitari que encara avui es manté.

La situació per a França és desconcertant. Calais marca la frontera amb el Regne Unit i el Govern es veu en l'obligació de controlar l'accés a les illes. Sense solucions de cap tipus, l'Elisi es troba amb un grup immens d'immigrants amb els quals no ha volgut bregar. Aquesta ocasió sembla l'intent definitiu. Però Besson recorre als suposats "nivells de delinqüència" per a justificar el desmantellament de la jungla.

Només els afganesos es podran lliurar de la deportació forçosa als seus països d'origen.

Les principals crítiques s'enfoquen al fet que destruint el campament, l'única cosa que s'aconseguirà és que aquestes persones es quedin al carrer i, en el millor dels casos, aixequin un altre campament a qualsevol zona propera. Per a Jack Lang, diputat socialista francès per Calais, dir "vaig a destruir les instal·lacions", és una mesura "inhumana". "Hauríem d'establir un sistema sanitari" perquè aquestes persones puguin viure en condicions normals. "El fred és a punt d'arribar i els nens i les famílies es trobaran en una situació molt complicada", va dir.

Grup d'immigrants en el campament de Calais. AFP

Ni en un costat ni en l'altre

Les màfies de la immigració operen a Calais donant esperances als immigrants que almenys en algun dels dos països es podran quedar. Si no ho poden fer a França, tindran l'alternativa de provar al Regne Unit.

En cap dels dos casos no és fàcil. França va batre els seus records d'expulsió d'*immigrants el 2008* i els controls fronterers britànics han augmentat en l'últim any, i han reduït el futur d'aquestes persones a amuntegar-se en un campament. Les peticions d'asil acceptades en sòl britànic van passar de 84.000 en 2002 a 26.000 en 2007. I es continuaran reduint.

No obstant això, enfront d'aquest panorama de canvi, la *buffer city* es tendeix a protegir cristal·litzant els seus límits. Com freqüentment ocorre a qui intervé en un conflicte sense poder-se'n apartar, la *buffer city* rep els cops més durs i la seva resposta immediata és la fortificació. La plasmació material de les diferències es fa per mitjà de la construcció d'impenetrables perímetres cuirassats, ja siguin filats, fossats o murs, que són patrullats silenciosament, vigilats imperceptiblement amb l'objectiu de dissuadir els qui s'oculten entre ones i mala herba esperant, desesperadament, fer el salt definitiu.

1.2.4. City slum

Davis (2007) en el seu llibre *Planeta de ciutades miseria* apunta que els debats més interessants sobre l'urbà, actualment i en el futur, sorgeixen gràcies a l'anàlisi del procés d'urbanització en el sud de la Xina, Indonèsia i el sud-est d'Àsia, i giren principalment entorn de la naturalesa de la periurbanització en la perifèria de les grans ciutats del Tercer Món. Amb aquest terme es refereix al lloc en el qual es troben el camp i la ciutat i la pregunta que es planteja és: estem davant una fase temporal d'un procés complex i dinàmic o aquesta naturalesa híbrida es mantindrà al llarg del temps?

Com indica el mateix autor, la nova realitat periurbana presenta una barreja molt complexa de suburbis pobres, desplaçats del centre de les ciutats i, entremig, petits enclavaments de classe mitjana, freqüentment de nova construcció i tancats. En aquesta periurbanització trobem també treballadors rurals atrapat per la manufactura de baixa remuneració i residents urbans que es desplacen diàriament per treballar en la indústria agrícola. Curiosament, aquest fenomen ha despertat també l'interès dels analistes militars del Pentàgon, que consideren aquestes perifèries laberíntiques un dels grans reptes que oferirà el futur a les tecnologies bèl·liques i als projectes imperials. Després d'una època en la qual es van centrar en l'estudi dels mètodes de gestió empresarial de moda –el just a temps i el model Wal Mart–, en el Pentàgon semblen ara obsessionats amb l'arquitectura i el planejament urbà. Els EUA han desenvolupat una gran capacitat per a destruir els sistemes urbans clàssics, però no tenen cap èxit en les ciutats misèria del món.

1.2.5. Ciutat nòmada

El concepte de ciutat nòmada intenta traslladar a la forma urbana el fenomen de la mobilitat creixent que embarga la societat contemporània. La manera de viure d'un nombre cada vegada més significatiu de ciutadans es basa en un continu traslladar-se d'un lloc a un altre sense residir de manera estable en cap d'aquests llocs. Són els "nòmades urbans", éssers dotats d'un aparat tecnològic (telèfons mòbils, ordinadors portàtils, agendes electròniques, etc.) que els

permet estar en permanent moviment. Desarrelament, mobilitat, inestabilitat, etc., són els substantius que regeixen les seves vides i les formes urbanes de la ciutat nòmada on habiten.

La ciutat nòmada es correspon amb un determinat tipus d'arquitectura en què la seva clau és la flexibilitat. Aquesta es concreta en formes que tendeixen a l'incomplet, a l'obert, al no jerarquitzat, a la fusió amb l'exterior, al desmantellament dels límits intern-extern, a l'amalgamació d'elements simples, etc. Els materials que acompanyen al discurs arquitectònic de la ciutat nòmada són sovint intercanviables o fins i tot d'un sol ús.

En circumstàncies semblants, els habitants no poden vincular la seva memòria col·lectiva amb els fets arquitectònics. Aquests no són capaços de generar fites urbanes, sinó tan sols punts de referència on, com ocorre en el cas de l'edifici Atla, a Shinjuku (Tòquio), una enorme pantalla de vídeo congrega al seu voltant els ciutadans que busquen informació. És la lògica de la ciutat nòmada on el tàctil, el tectònic, tot el que recordi a originalitat, localitat o essencialitat de la matèria primera no té cabuda.

1.2.6. *Airport cities*

Una *airport city* és un espai que ha estat dissenyat de manera que faciliti i potenciï, al màxim, el transport internacional de passatgers i de mercaderies.

Algunes *airport cities* s'estàn convertint en el centre de la ciutat, pels seus usos i per proporcionar, cada vegada més, un nombre major de serveis i instal·lacions que no estan directament relacionades amb les funcions reals del transport.

L'*airport city* és, sense cap dubte, el fidel reflex de la de la ciutat global on persones de totes les cultures i nacionalitats es poden trobar. És un lloc on el treball, l'oci i la mobilitat es dilueixen. Com apunten Güller i Güller (2002, p. 11):

"Els aeroports ja no són solament aeroports. Han deixat enrere la condició de simples màquines reguladores del trànsit aeri i ara es poden considerar factors decisius en la transformació de l'àrea metropolitana. Impulsats per una sèrie d'inversions estratègiques, han assumit posicions clau a les xarxes de ferrocarril i de trens d'alta velocitat que fins fa poc només ocupaven les estacions centrals. Els aeroports, com a punts de trobada indiscutibles de les regions europees, s'estan transformant en centres d'activitat en si mateixos, és a dir, en nous pols de desenvolupament regional o, senzillament, en *airport cities*".

Així doncs, no és que la ciutat vagi a l'aeroport, és que l'aeroport és ciutat:

"Els aeroports ja no són solament aeroports [...] Aleshores, què són? Nodes d'un sistema de transport intermodal per a passatgers i mercaderies? Noves ciutats amb centres comercials, hotels, sales de conferències i un gran nombre d'activitats auxiliars més o menys relacionades amb l'aviació? Noves zones urbanitzades que s'estenen sense control i devoren el nostre valuós terreny? Noves ciutats on no viu ningú, però que pateixen grans problemes de congestió, accessibilitat, soroll i contaminació? Dinàmics centres d'activitat econòmica i desenvolupament, situats al cor d'una xarxa d'enllaços d'alta velocitat amb altres centres? Fins a cert punt són totes aquestes coses. Originalment concebuts i construïts com a instal·lacions independents fora de les ciutats, han canviat i continuen canviant fins a resultar irrecognoscibles. En l'actualitat, la majoria de les persones que es dirigeixen a l'aeroport ja no hi van a agafar un avió. Els aeroports s'han convertit en grans proveïdors d'ocupació i en zones d'activitat empresarial, i també en centres vitals de logística i distribució".

(Short, 2002, p. 7)

1.2.7. *Hub city*

"Serveixi la roda d'una bicicleta per a descriure el fenomen: cap a un *hub* (eix o punt central) territorial on conflueixen multitud de *spokes* (radis) infraestructurals sotmesos a esforços de tracció. Els orígens de la *hub city* són eminentment pragmàtics: una concepció territorial estratègica que fa prevaler la posició de punts intermedis cap als quals conflueixen xarxes de transport, proveïment o informació responnent eficaçment a l'exigència econòmica de la inversió mínima de temps i esforç.

Aquest esquema estable es transforma per complet a partir de la proliferació de mitjans de transport d'alta velocitat per a persones, béns i informació als anys setanta del segle passat. Continuant amb la referència ciclista, l'enfortiment d'un dels radis introdueix una descompensació en el delicat mecanisme de sustentació; un nou esglaó jeràrquic que desequilibra la relació de la ciutat amb l'entorn immediat i en privilegia les connexions a escala interregional i internacional".

(*Atributos urbanos*, 2010)

Així doncs, la *hub city* no deixa mai de créixer. El seu únic objectiu és, com a maquinari urbà en estat pur, actualitzar-se constantment per a mantenir la seva agilitat. La *hub city* és molt similar (tant en concepció com en explicació) a la metàpolis.

1.2.8. *Metàpolis*

Metàpolis és un terme proposat per Ascher (1995) que ha tingut una notable difusió al seu país i, també, entre arquitectes. Seria, d'alguna manera, la ciutat "hiper" contemporània, la més a l'avantguarda, una nova generació d'una cosa que va néixer fa set mil anys en algun lloc entre Àsia Menor i Mesopotàmia.

Aquesta ciutat engloba aquells fenòmens urbans que, sobrepassant l'escala metropolitana, es deslliguen de qualsevol suport territorial per a basar-se en xarxes d'interconnexió compostes per transports visibles i mitjans de comunicació invisibles. Sota la denominació de metàpolis, adquireixen atributs urbans tots aquells espais que, pertanyent a la ciutat o no, compleixen la condició de tributar els seus recursos, forces de treball i hàbitat a la metròpolis garantint-ne el funcionament quotidià.

"Mancant de substrat físic, i com a conseqüència del protagonisme absolut que hi cobren el flux i la mobilitat, la forma de la metàpolis difereix radicalment de la que coneixíem a la metròpolis. En primer lloc, per l'absència de contigüitat entre els fragments que la componen, que en fa un palimpsest de ciutats llunyanes, àrees productives remotes i *resorts* de lleure exòtics convertits en centres de decisió: espais profundament heterogenis,

organitzats segons un criteri de màxima eficiència que determina que la fluïdesa en les transicions cobri la mateixa importància que la nitidesa de les peces.

En segon lloc, per la desaparició d'organitzacions territorials estables i equilibrades tals com les que van assajar els pioners de l'urbanisme modern. Metàpolis es constitueix com a sistema polaritzat de metròpolis globals interconnectades gràcies a la proliferació de mitjans de transport d'alta velocitat. Les conseqüències d'aquesta acceleració són profundes: l'aparició de l'anomenat *efecte túnel* entre nodes significa la fi del fenomen de la transversalitat que, al llarg de la història, ha servit de base a l'organització «natural» del territori.

Una posició intermèdia, que històricament va poder ser la clau per a la prosperitat de les ciutats mitjanes i menors, es converteix, mitjançant la metapolització, en un desavantatge insalvable que provoca l'èxode de població, activitats econòmiques i riqueses cap a les grans ciutats. Per a la metàpolis, entre dues parades de tren d'alta velocitat, entre dos aeroports, no hi ha res, tan sols paisatges amb sabor de fruits secs i gintònic, contemplats per mirades perdudes i indiferents que treuen el cap per finestretes hermètiques que es pregunten quant falta per arribar" (*Atributos urbanos*, 2010). Així doncs, la funcionalitat de la metàpolis queda marcada per (la) fragmentació que –segons Ascher– significa la ruptura de les estructures jeràrquiques de lògica cristalleriana. Aquesta ruptura i la fragmentació de les lògiques jeràrquiques fan que la metàpolis signifiqui el final del concepte d'afores aplicat a la ciutat. No hi ha perifèria des del moment en què no hi ha centre (un centre) ni unitat. La discontinuïtat de la metàpolis es veu possibilitada i afavorida pels mitjans ràpids de transport que comuniquen punts escollits a l'interior d'una mateixa metàpolis".

(Vicente, 2003, p. 90)

L'estructura de la metàpolis és, en principi, la de les ciutats existents. Les urbanitzacions *ex novo* o reconstruccions radicals són rares o constitueixen una part molt reduïda. La ciutat, més aviat, "es transforma per densificacions, addicions, conquestes, per transformacions o eliminació de barris degradats, per implosions o per desdensificacions. La metàpolis es construeix i desenvolupa per espais, projectes, emergències que no són necessàriament contigus al centre de la ciutat sinó que apareixen en zones construïdes o verges, com a metàstasi o «rizomes»" (Ascher, 1996, p. 3-4).

Punts de contacte amb aquesta interpretació de la metàpolis es troben en els textos de Koolhaas (Koolhaas, 1994; Koolhaas i Mau, 1995; Koolhaas, 2000), en els quals, en explicar els seus projectes, principalment els de gran escala (XL en la seva terminologia) parla de la nova ciutat, la "ciutat genèrica".

1.2.9. Ciutat genèrica

"La Ciutat Genèrica és la ciutat alliberada del captiveri del centre, de la camisa de força de la identitat. La Ciutat Genèrica trenca aquest cicle destructiu de dependència: no és sinó el reflex de les necessitats i aptituds del present. És la ciutat sense història. És prou gran per a tots. És fàcil. No necessita manteniment. Si es torna molt petita simplement s'expandeix. Si es torna vella simplement s'autodestruïx i es renova. És igualment excitant –o no– en qualsevol lloc. És «superficial» –com un estudi de Hollywood, pot produir una nova identitat cada dilluns al matí."

(Koolhaas, 2008, p. 3)

L'arquitecte Rem Koolhaas va proposar l'expressió de "ciutat genèrica" per a designar el model uniforme de les ciutats que es troben avui dia per onsevilla al planeta. La ciutat genèrica, escriu ell,

"Va començar la Ciutat Genèrica a Amèrica? És tan profundament desarrelada que només pot ser importada? En qualsevol cas, ara la Ciutat Genèrica també existeix a l'Àsia, Europa, Austràlia i l'Àfrica. El definitiu trasllat des del camp, de l'agricultura a la ciutat, no és un trasllat a la ciutat com la coneixem."

(Koolhaas, 2008, p. 3)

I afegeix:

"[...] l'aeroport és avui dia un dels elements que caracteritzen més distintivament la Ciutat Genèrica [...]. D'altra banda, és un imperatiu, ja que l'aeroport és més o menys tot el que un individu mitjà té l'oportunitat de conèixer de la majoria de les ciutats [...] l'aeroport és un condensat alhora de l'hiperlocal i de l'hipermundial: hipermundial perquè proposa mercaderies que ni es troben a la ciutat, hiperlocal perquè s'hi proporcionen productes que no existeixen enlloc més"

(Koolhaas, 2008, p. 4)

I s'atreveix a postular:

"Són les ciutats contemporànies com els aeroports contemporanis, és a dir, «totes iguals»? És possible teoritzar sobre aquesta convergència? I si és així, a quina configuració definitiva aspiren? La convergència és possible només a costa de desposseir-se de la identitat. Això se sol veure com una pèrdua. Però a l'escala en què es produeix, ha de significar alguna cosa. Quins són els desavantatges de la identitat; i, a la inversa, quins són els avantatges de la vacuïtat? I si aquesta homogeneïtzació accidental –i habitualment deplorada– fos un procés intencional, un moviment conscient d'allunyament de la diferència i acostament a la similitud? I si estem essent testimonis d'un moviment d'alliberament global: «A baix el caràcter!? Què queda si es treu la identitat? «El Genèric?»."

(Koolhaas, 2008, p. 1)

En definitiva aquest arquitecte, mitjançant aquest assaig, proclama la desaparició per mort natural de la identitat urbana i el naixement de la ciutat genèrica –buida d'identitats.

1.2.10. *Fantasy city*

Amb aquest terme, Hannigan (1998) pretén albirar la lògica econòmica que s'amaga darrere de la ciutat de l'espectacle, l'imponent univers de llums i colors en el qual l'oci, la cultura i el consum estan convertint la ciutat actual.

"La *fantasy city* va irrompre en els anys vuitanta, quan es va posar de manifest el creixement imparable que la indústria del lleure estava experimentant a les ciutats [...]"

El procés de finançament i construcció de la *fantasy city* el protagonitzen cinc actors: les corporacions de crèdit, els promotors immobiliaris, les multinacionals del lleure (amb Disney, Universal i Sony al capdavant), els operadors de venda al detall (que s'encarreguen de vendre o llogar espais a entitats menors) i els organismes públics, que posen a disposició dels anteriors quantitats generoses de diners públics. L'excusa és que aquesta mena d'inversions revitalitzen l'economia de les àrees degradades.

Tres són les estratègies que Hannigan (1998) apunta com a clau de la *fantasy city*: la racionalització (que al·ludeix al pragmatisme que caracteritza la gestió i el funcionament dels centres de lleure i comerç contemporanis), l'ús de sinèrgies (l'aprofitament de les activitats veïnes) i la tematització, fenomen que ha centrat l'interès de la crítica urbana anglosaxona en les últimes dècades.

Efectivament, els parcs temàtics són una de les expressions més espectaculars del lleure contemporani. L'èxit enorme de la fórmula que Walt Disney va inaugurar el 1954 amb el Disneyland d'Anaheim (Los Angeles) va fer que la seva estratègia (tematitzar un recinte posant les tecnologies més avançades al servei de la simulació) s'extrapolés als espais per a la cultura, el consum i, fins i tot, la forma urbana. Per a tots ells, Disneylandia es va convertir en una referència inevitable."

(*Atributos urbanos*, 2010)

Com explica (Sorkin, 2004, p. 12):

"en l'actualitat, el disseny urbà consisteix gairebé exclusivament en la reproducció, amb la creació consegüent de disfresses urbanes. Tant en la seva millor encarnació del sucedani carrer Major de Disneylandia, com en la falsa festivitat històrica d'un mercat de la Rouse Company, o l'arquitectura aburgesa de la «ressuscitada» Lower East Side. [...] L'arquitectura d'aquesta ciutat és gairebé pura semiòtica, ja que juga amb el trànsit de significats: són edificis per a un parc temàtic".

Una ciutat parc temàtic on sobresurt una figura: la del consumidor.

"El consumidor de la «generació X» és un personatge hedonista que gaudeix d'un alt poder adquisitiu i que busca espectacle en cada una de les activitats que du a terme en el seu temps lliure cada vegada més dilatat. Per això, també als centres comercials les tècniques de simulació són cada vegada més refinades. El consum es potencia amb les estratègies omnipresents del parc temàtic: és el que John Hannigan ha denominat el *shopentertainment*. En aquest cas la qüestió de les sinèrgies és especialment important, la qual cosa està induint a un canvi d'escala espectacular en els espais per al consum de la *fantasy city*. Expressió seva són els *megamalls*, centres comercials que es combinen amb altres «generadors d'activitat» (sales de convencions, estadis, casinos, museus, etc.) per generar peces urbanes d'escala territorial que únicament es poden recórrer en diversos dies."

(*Atributos urbanos*, 2010)

1.2.11. Ciutat dònut

El terme *ciutat dònut* s'encunya per a explicar un fenomen que afecta la forma física d'algunes ciutats nord-americanes.

"Consisteix en la concentració de l'activitat urbana als cinturons de circumval·lació viària (on s'ubica la generació d'urbanitzacions residencials i parcs d'oficines més flamant i avançada) i la desaparició física paral·lela de tot el que va quedar dins (afectat per un procés accelerat d'obsolescència que condueix a la demolició d'infinat d'edificis)."

(*Atributos urbanos*, 2010)

Així doncs, si a Europa els centres històrics representen un valor afegit, ocorre que, en aquest model de ciutat, el centre es converteix en el perifèric.

El centre històric, "que als anys seixanta va ser abandonat per un flux migratori de comerços, oficines i residències cap als nous suburbis sorgits entorn dels anells de circumval·lació que en aquesta dècada es van construir als Estats Units. La víctima següent serien aquests mateixos suburbis, dels quals desertaria la classe mitjana blanca, a mesura que van anar apareixent noves autopistes de circumval·lació. En aquestes va sorgir una generació més moderna de parcs d'oficines, àrees residencials i centres comercials. Aleshores la història es tornaria a repetir: els suburbis abandonats al primer anell de circumval·lació serien ocupats per emigrants, la qual cosa portaria al començament d'un procés de degradació que conduiria a noves demolicions. Per tant, la lògica de la ciutat dònut és expansiva: el forat central augmenta a mesura que la «massa» urbana s'allunya del nucli buscant l'última ronda de circumval·lació."

(*Atributos urbanos*, 2010)

L'exemple més il·lustratiu de la ciutat dònut és Houston.

"Als anys seixanta el seu *downtown* va ser abandonat en favor dels suburbis sorgits a l'empara del Loop 610, el primer anell de circumval·lació de la ciutat (al final de la dècada dels setanta es construïa tres vegades més oficines fora que dins del *downtown*). Quan va aparèixer el Beltway 8, la classe mitjana blanca va posar rumb cap als nous desenvolupaments que van sorgir al llarg d'aquesta segona ronda urbana. Els suburbis abandonats al Loop 610 van ser ocupats per emigrants d'origen hispà i asiàtic. Actualment la història es repeteix, en aquest cas per la construcció del Grand Parkway. La nova massa del dònut són les *edge cities*, que ja disten més de 40 km de l'antic centre històric. El forat central és gegantí: al final dels anys vuitanta, el 38% de la superfície del *downtown* de Houston s'havia desmaterialitzat, els edificis havien estat demolits i els solars resultants transformats en aparcaments."

(*Atributos urbanos*, 2010)

1.2.12. *Edge city*

"*Edge city* és un terme encunyat per Garreau (1991) per a definir el que, segons ell, és la transformació principal en la manera de construir ciutats que s'ha produït als Estats Units des de fa segles. Per a d'altres, les *edge cities* són l'última generació de suburbis nord-americans, si bé les seves característiques formals i funcionals difereixen tant de les dels suburbis tradicionals que molts autors tendeixen a contemplar-les com un fenomen diferent. Entre aquestes diferències sobresurt una ubicació excepcionalment llunyana dels centres urbans, la barreja de la funció residencial amb la del treball d'oficines, una dispersió extrema que fa que es confonguin amb el territori natural, etc. Les *edge cities* van néixer als Estats Units a la dècada dels vuitanta i l'èxit ha estat tan fulgurant que, actualment, s'hi concentren dues terceres parts de l'espai d'oficines del país.

La raó que explica aquest fenomen és que, en comparació amb els centres urbans, les *edge cities* ofereixen a les corporacions globals molts avantatges: sòl més barat, seguretat, comunicacions terrestres eficients, equipament tecnològic avançat i una qualitat de vida alta per als empleats i directius. Aquests hi troben entorns d'alt valor ambiental, centres comercials espectaculars, instal·lacions esportives fantàstiques, clubs de golf selectes, col·legis magnífics, etc., tot això en un entorn tipus campus ple de llacs, boscos, camins per als vianants i carrils bici. Per tot això, les *edge cities* s'estan convertint en la seu preferent de les empreses capdavanteres de l'economia tardocapitalista i en la residència dels seus empleats altament qualificats."

(*Atributos urbanos*, 2010)

Les *edge cities* se situen a molts quilòmetres dels centres de negocis, zona fronterera entre el camp i la ciutat i sempre properes a alguna gran artèria de comunicació (amb preferència en les interseccions de les rondes de circumval·lació amb les autopistes radials).

"Tot i així, en barrejar residències i centres de treball es converteixen en unitats urbanes funcionalment autònomes, on els habitants s'escapen dels embussos quotidians generats per la pendularitat dels desplaçaments casa-oficina."

(*Atributos urbanos*, 2010)

1.2.13. Ciutat en xarxa

"Si tradicionalment les jerarquies de ciutats en el sistema econòmic es basaven en centres de poder estructurats internament, actualment el paper de les ciutats en l'economia global depèn de la seva connectivitat amb xarxes de transports i telecomunicacions. Apareixen així les **ciutats en xarxa**, una col·lecció de nuclis urbans que operen com a nodes d'una xarxa econòmica mundial. Això és possible gràcies a les xarxes telemàtiques, que han permès connectar unes ciutats amb les altres. La ciutat en xarxa busca la generació de sinergies i es basa en la complementarietat entre els diferents components d'aquesta, la qual cosa les fa interdependents.

El concepte de ciutat en xarxa es produeix a tres escales diferents. La primera, la que acabem de comentar, al·ludeix a la connexió d'una sèrie de ciutats a escala global. En aquests casos, el que forma part de la ciutat en xarxa no són ciutats completes, sinó àrees clau com poden ser els centres de negocis, els aeroports, les zones logístiques, etc. La segona fa referència a la connexió de ciutats a escala metropolitana. La ciutat de Montpeller ha establert una xarxa de línies de banda ampla que la connecta amb les ciutats principals del seu entorn. Del que es tracta és de complementar-se perquè la regió urbana sigui més competitiva de manera global. Finalment, també es generen xarxes urbanes a l'interior d'una sola ciutat. Kawasaki està duent a terme un pla basat en la creació de divuit «places intel·ligents», barris perfectament equipats des del punt de vista tecnològic, especialitzats en un tipus determinat d'indústria i interconnectats. La idea és crear la primera «ciutat en línia» del planeta.

La connectivitat de la ciutat s'ha convertit en un tema tan important en la contemporaneïtat (la seva prosperitat depèn de la seva situació a la xarxa) que alguns defensen que el planejament urbà l'hauria d'incloure entre les seves prioritats".

(*Atributos urbanos*, 2010)

1.2.14. Ciutat Internet

Avui dia, Internet és un espai privilegiat i únic que ens permet fer una infinitat de coses, entre les quals es troba projectar ciutats segons nous paràmetres arquitectònics, relacionals, simbòlics, etc. La Xarxa ens evoca la possibilitat d'una gran concentració d'espais i d'una imbricada xarxa de carrers, places i edificis. Navegar per Internet és equivalent, entre altres coses, a una presentació simultània de llocs pels quals els internautes, els ciutadans, els usuaris i consumidors podem passejar i habitem. Justament com la ciutat, aquesta on vivim.

Quan parlem de la ciutat com un espai que es relaciona amb Internet volem fer al·lusió a la seva forma virtual, és a dir, a un "espai molt artificial que l'entorn urbà i metropolità, però no per això menys real, com el telèfon, la televisió i les xarxes telemàtiques mostren diàriament" (Echeverría, 2000, p. 64). L'aspecte virtual de la ciutat està relacionat amb l'espai social com a resultat de la intersecció entre l'urbà i les noves tecnologies de la informació i telecomunicació.

Probablement el primer motiu que se'ns ocorre per a relacionar el concepte de ciutat amb la xarxa s'explica amb *l'artificialització* que caracteritza la societat avui dia. En altres paraules, es podria assumir que l'espai virtual és millor com millor simula allò que representa; com més "realisme" imprimeix a les seves

imatges i sons urbans. Un bon exemple de l'anterior el constitueixen les "maquetes" dels projectes arquitectònics, bé d'edificis, bé de projectes urbans més ambiciosos (n'hi ha prou de veure la magnificència d'alguns projectes que, mitjançant la presentació de maquetes reals o projeccions virtuals, ofereixen estadis de futbol, edificis i gratacels, etc., on es ven justament el model de ciutat que es vol vendre. L'irònic de l'assumpte és la diferència tan gran, tant en cost i utilitat, com en el resultat final d'aquests projectes).

La virtualitat de les imatges, enaltida per la velocitat de transmissió d'aquestes i concretades per la simultaneïtat de la presentació de la grandiloqüència d'aquests projectes, permet conformar, a poc a poc, els models de ciutat que volen ser implementats o, almenys, venuts com a bons projectes, bé per a visitar-los bé per a viure-hi o fins i tot per a invertir-hi.

Podem concretar d'aquesta manera que l'entorn virtual genera nous mons, nous subjectes-objectes i noves ciutats mitjançant unes característiques estructurals específiques (Echevarría, 2000). Alguna cosa hi ha en aquests espais que els fa diferents, que els dona un funcionament i una identitat diferent: són espais informacionals (que funcionen mitjançant representacions electròniques dels subjectes i objectes), comprimits, multisensorials, digitals. Però hi ha dues característiques que afecten particularment la ciutat virtual amb relació a l'espai urbà. Aquestes són que l'espai virtual és **distal** (els agents poden interactuar a gran distància i amb això es pot córrer el risc d'haver-se creat la imatge d'una ciutat molt diferent de la que acabem trobant, justament perquè els angles de les imatges o bé són impossibles o bé han estat manipulats i després posats a la xarxa) i **reticular** (perquè la seva tipologia està basada en xarxes, no en recintes).

Un exemple d'aquesta reticularitat és la manera d'estructurar-se (o desestructurar-se) que algunes organitzacions han incorporat al seu funcionament. El model descentralitzat de gestió-producció en xarxa que han adoptat algunes empreses multinacionals es basa en l'estructuració difusa i a gran distància de diferents centres i arriba, fins i tot, a ser molt difícil identificar l'antiga "casa mare".

Aquesta reticularitat també apareix i es troba en la mesura en què les ciutats comencen a expandir-se adquirint formes difuses, en què les seves pròpies fronteres no queden clarament determinades, ja que sembla que, en estar transformant-se contínuament, es van desplaçant del centre cap als seus contorns i llavors resulta que una petita població que es trobava clarament diferenciada d'una ciutat fronterera a poc a poc és absorbida per aquesta. Fins i tot els obstacles naturals, com ara rius i muntanyes, no poden assegurar que el moviment gradual es detingui, tot el contrari: les ciutats sembla que tenen vida pròpia i es van estenent metre a metre i absorbeixen tot el que es troben, ho transformen, ho ordenen, ho gestionen i administren, i això passa després a formar part de la gran urbs.

Aquests conceptes (distal i reticular) suggereixen també aquesta simultaneïtat i rapidesa amb la qual hem après a visualitzar imatges d'altres ciutats i d'altres llocs. Aquesta equació és, avui dia, possible en la mesura en què Internet ens permet no solament conèixer una ciutat a la qual aviat anirem (en cas de planejar, per exemple, un viatge), sinó que fins i tot sabrem amb antelació el temps que trigarem a arribar, les possibilitats dels accessos, l'oferta de serveis que té, la compra d'entrades als espectacles i la reserva a restaurants, bars, etc. Podem també determinar amb bastant exactitud el clima que ens acompanyarà i, si tenim aparells GPS, podem fins i tot saber si hi ha un contratemps que ens obligui a accedir a una via alterna. És a dir, abans de visitar una ciutat o de viure-hi i, fins i tot, sense haver de trepitjar els seus carrers, ja hem tingut una imatge bastant nítida del que significa per a nosaltres, del que ens espera i del que no volem saber.

Benvingut a ciutat Internet

Us proposem que feu el següent: intenteu adquirir un producte o un servei per Internet o per telèfon i intenteu portar el seguiment de la comanda; us sorprendrà que, algunes vegades, la venda de l'ordinador que intenteu comprar, per exemple, és gestionada en un departament comercial que es troba situat en un país que no sol ser aquell en què viviu; la fabricació dels components es troba també clarament escampada en infinitat de llocs: el monitor el fan en aquest lloc, el teclat en un altre, el ratolí en aquell i fins i tot el programari es pot estar fabricant just en aquest moment en un enorme vaixell que transporta material i fabrica al mateix temps. La fabricació, l'emalatge, la venda, el cobrament, l'enviament i fins i tot el servei postvenda, tots són serveis que es troben en diferents llocs i duts a terme per persones que no tenen coneixement del procés en general, i només s'encarreguen d'una part. Podríeu determinar on es troba situada la tenda on va adquireu el vostre producte? I, el que és pitjor, a qui ens hauríem de dirigir quan tenim un problema, un dubte o un comentari pel que fa al bé o servei obtingut?

Consulta a Internet

Imagineu-vos que aneu a viatjar, bé amb la família o bé en solitari. Per a això, consulteu a Internet la ciutat que visitareu. Feu una llista de tot allò que heu revisat, consultat, visualitzat i fins i tot reservat i comprat. Quina imatge teniu ara de la ciutat que aviat visitareu? Així mateix, compareu aquesta imatge amb la que hauríeu tingut si no haguéssiu fet ús d'Internet i us haguéssiu centrat en la informació que ofereixen les agències de turisme o d'"algú que ja va ser a aquesta ciutat". Com són les imatges de la ciutat que va poder construir?

En aquest sentit, no és difícil entendre que ciutat i tecnologia o, concretament, Internet, constitueixin, tal com Trejo (1999) apunta, "les xarxes d'informació, desordre i disparitat que s'assemblen a les autopistes i avingudes de qualsevol de les megalòpolis contemporànies. Com en aquestes, a Internet hi ha zones de llums i altres d'ombres. Hi ha rutes directes i dreceres brusques; espais de reflexió i molts més, de diversió".

Aquest caràcter eminentment urbà ens permet considerar la Xarxa com un espai paral·lel, superposat i, de vegades, fins i tot, substituït al de la ciutat. A més de passejar pels carrers, també ens dediquem a passejar per la Xarxa: busquem treball, parella, comprem, comparem o, simplement, entrem en espais on mai abans no havíem estat. L'ús que fem dels recursos com els xats pot ser un bon exemple de com canvien les nostres interaccions a la ciutat Internet. Un altre model de ciutat molt relacionat amb la ciutat Internet és la *E-topia*.

1.2.15. *E-topia*

Les implicacions de la tecnologia en matèria de comunicació són, sense cap dubte, determinants. "Les telecomunicacions constitueixen per a les ciutats del segle XXI allò que els canals serien a Amsterdam, Venècia i Suzhou; allò que les vies i trens a vapor serien per l'Oest americà, allò que els túnels del metro serien per a Londres, allò que el motor de combustió interna i l'autopista de formigó serien per a les zones suburbanes del sud de Califòrnia i allò que l'electrificació i l'aire condicionat serien per a Phoenix" (Mitchell, 2001, p. 19-20). No solament caldria subratllar la importància que van tenir les telecomunicacions a les ciutats contemporànies, sinó que fins i tot caldria afirmar que ha estat gràcies a aquestes tecnologies, en matèria de comunicació, com les ciutats contemporànies van adquirint noves formes i nous usos.

Actualment, estem experimentant la història de la humanitat per mitjà de les denominades *noves tecnologies de la informació i de la comunicació*: un augment d'interconnexions entre nosaltres, les persones. I, alhora, amb la implementació de sistemes digitals a diferents nivells de l'àmbit urbà, entre nosaltres i tots aquells elements urbans i socials que ens envolten. Tenim, constantment, la necessitat d'interaccionar amb tot un seguit d'aparells quan volem fer qualsevol activitat quotidiana (sigui del tipus que sigui). En la composició de l'aire de les nostres ciutats trobem nous elements (xarxes SMS, Wi-Fi, Bluetooth, etc.) que faciliten relacions socials i que ens ajuden a desenvolupar les nostres activitats laborals, d'oci, de temps lliure.

En *e-topia*, no obstant això, les xarxes no solament s'estenen per l'aire. També estan inserides als edificis mateixos que, de manera habitual, usem. A les nostres ciutats l'arquitectura està evolucionant de tal manera que es connecta, que es relaciona, que s'imbrica directament amb nosaltres, és a dir, es consideren els espais arquitectònics com a "robots on s'habita" (Mitchell, 2001). Edificis que estan a la nostra disposició, que ens faciliten el nostre benestar personal i social, que milloren els nostres estils de vida:

"Abans, un edifici era poc més que un esquelet i pell. A partir de la Revolució Industrial, van adquirir una elaborada fisiologia mecànica –sistemes de calefacció, ventilació i aire condicionat, subministrament d'aigua i eliminació de residus, sistemes d'energia elèctrica i altres tipus, sistemes de circulació mecànica i una àmplia varietat d'instal·lacions de seguretat i de protecció–; [...]. Actualment, al començament de la Revolució Digital, els edificis estan essent dotats de sistemes nerviosos artificials, botons, comandaments, pantalles i equips controlats per ordinador (es comercialitzen com a sistemes domòtics en què es pot tenir un govern de l'edifici-casa total, tant en matèria de seguretat, accessibilitat, benestar i sostenibilitat); l'estructura és un xassís per a sofisticats sistemes electrònics i ergonòmics que tenen un paper cada vegada més important en la resposta a les necessitats dels seus habitants".

(Mitchell, 2001, p. 65).

Cada vegada més es construeixen edificis, cases, etc., en què els seus sistemes (elèctric, calefactor, visual, etc.) estan connectats a un ordinador central que grava i gestiona la informació i el coneixement d'aquests espais. El programari instal·lat en aquests habitatges és tan essencial com la teulada i les parets

d'aquestes, ja que pot permetre l'accés al recinte i el seguiment dels seus habitants, proporcionar el seu benestar, assegurar el subministrament de serveis, i es pot fer fins i tot a partir d'unes simples instruccions per un aparell mòbil, és a dir, fins i tot sense estar present a l'edifici es pot obrir la porta al tècnic que ve a reparar l'espremedora de sucs, advertint-li que el sistema es tancarà en dues hores i que, després d'aquest temps, s'accionaran les alarmes i l'edifici es tancarà automàticament.

E-topia es regeix segons els principis següents: la desmaterialització, la desmobilització, el funcionament intel·ligent, la personalització en massa i la transformació suau. Descriurem tot seguit aquests cinc principis (Mitchell, 2001; García, 2004).

1) Primer principi: **desmaterialització**. La desaparició física de la ciutat s'ha començat a produir atès que moltes de les activitats estan essent reemplaçades pels seus equivalents virtuals –això significa un esvaïment progressiu de les estructures físiques que les allotgen–. A la ciutat actual, en *e-topia*:

"Les biblioteques són bases de dades des d'on es podran descarregar els llibres; els museus, desplegaments digitals flexibles i comprimits en què es podran seleccionar les obres; les escoles i universitats, campus virtuals en què les lliçons es donaran mitjançant videoconferències o connexions cara a cara; els hospitals seran substituïts per la telemedicina, que permetrà dispensar serveis sanitaris a distància; els grans magatzems, per centres comercials electrònics en què el consumidor es connectarà amb el venedor per mitjà d'un portal; les presons, per sistemes de detenció al propi domicili i serveis per emissors electrònics connectats al reu; la borsa, per mercats tipus Nasdaq; els bancs, per la banca en línia; les botigues de discos, per catàlegs electrònics, igual que les de lloguer de vídeos, les llibreries o les agències de viatges".

(García, 2004, pp. 179-180)

En concret, allò que es produeix, segons Mitchell (2001), en l'urbs actual, tenint en compte aquest primer principi, és un relleu de grans objectes físics pels seus equivalents en miniatura; en altres paraules, estem assistint al procés *de nanoconversió* de la ciutat.

2) Segon principi: **desmobilització**. Significa la substitució electrònica d'operacions que a la ciutat física impliquen desplaçaments. En l'*e-topia*, la connexió entre ordinadors ens permet fer moltes activitats diferents en un únic lloc concret. Dins de la ciutat actual es comencen a construir espais ambigus, híbrids, etc., en els quals, en funció del moment del dia en el qual ens trobem, podem fer ocupacions diverses (de producció, d'oci o de consum). La transformació més profunda, no obstant això, s'està produint en l'habitatge, atès que les noves tecnologies ja ens permeten que una part del nostre treball es pugui fer des de les nostres llars (siguin aquestes de primera, segona, tercera, etc., residència).

3) Tercer principi: **funcionament intel·ligent**. En l'urbs actual s'estan construint espais intel·ligents que interactuen "amb els seus habitants mitjançant pantalles, càmeres, micròfons, transistors, receptors i sensors de tota mena (òptics, acústics, electromagnètics, d'humitat, de temperatura, etc.)" (García,

2004, p. 181). Com ja hem comentat més amunt, tots aquests elements estan connectats entre ells, constitueixen la xarxa nerviosa/tecnològica dels habitatges i tenen la possibilitat de connectar-se amb els dispositius mòbils que els usuaris dels edificis porten al damunt.

En certa manera, els aparells per a obrir les portes dels garatges a distància encara usables però ja una mica antics, ja avançaven aquesta circumstància; les ciutats, a poc a poc, es transformen per a "estar en marxa" mitjançant aquest tipus de mecanismes, a saber: botons que obturen el funcionament de semàfors, escales elèctriques urbanes, ascensors públics, aparcaments automatitzats d'automòbils i bicicletes, dispensi electrònic de bicicletes, accés a carrers "només per a veïns acreditats", etc.

Que els edificis, carrers, avingudes, museus, centres educatius, hospitals i empreses incorporin aquests sistemes intel·ligents possibilita, de la mateixa manera, reduir la despesa energètica dels edificis i dels nostres comportaments. Tots aquests mecanismes, per mitjà de la incorporació de diferents sensors, provoquen que es reguli, de manera més eficient, l'ús de la llum, de l'aigua, de la temperatura, etc., de la ciutat en el seu conjunt.

4) Quart principi: **personalització en massa**. En l'*e-topia* s'ofereixen, com a conseqüència de la quantitat d'informació i coneixement que hi ha, uns sistemes personalitzats de serveis (Mitchell, 2001). Així, podem triar només aquelles notícies del dia que més ens interessin; podem triar aquells transports més adequats per mitjà de la Xarxa i rebre les ofertes de viatges per mitjà del correu electrònic; podem rebre informació de les novetats editorials i adquirir aquelles que ens interessin comprant per mitjà de les llibreries virtuals, etc. D'aquesta manera, també accedim de manera immediata, amb pagament previ, per descomptat!, a informació sobre la xarxa de tràfic en temps real amb relació al clima, i fins i tot ens informen dels últims resultats del nostre equip favorit.

5) Cinquè principi: **transformació suau**. Mitchell (2001) planteja que les noves e-topies, els nous barris e-tòpics (siguin de construcció nova, siguin perquè han sofert una transformació), s'han de transformar i organitzar amb la intenció d'aprofitar les oportunitats que ens ofereixen els quatre principis descrits (desmaterialització, desmobilització, funcionament intel·ligent i personalització en massa). Com a part de les polítiques urbanes i les regularitzacions en aquesta matèria, la ciutat ha d'anar adaptant la seva estructura, els seus serveis, etc., a les legislacions existents.

En definitiva, la realitat e-tòpica actual està caracteritzada per la informació que flueix, per la connectivitat i per la gestió intel·ligent. Els llocs on vivim i la ciutat que habitem es van transformant i caracteritzant d'aquesta manera.

1.2.16. *Post-it city*

"Terme encunyat per La Varra (2003) per a descriure un tipus d'espai públic alternatiu a l'espai públic tradicional i oficialitzat. Es tracta d'espais informals i on es duen a terme les activitats més variades: venda de carrer, festes *raves*, *botellones*, etc. La *post-it city* és un espai funcional i urbà on els ciutadans desenvolupen formes de relació particulars i no convencionals. Per definició, és un espai complex i heterogeni com correspon a les múltiples lògiques que regeixen la societat contemporània.

En primer lloc, l'espai *post-it* és un espai no codificat on és possible qualsevol tipus de trobada, intercanvi o comportament. Es tracta de llocs vacants, espais residuals, llocs oblidats pels processos de planificació urbana i que se situen als límits de les línies de comunicació principals de la ciutat. En segon lloc, l'espai *post-it* és un espai temporal. En aquest, les activitats es despleguen a determinades hores del dia o de la nit. Durant la resta del temps, no hi resta cap indicatiu d'aquestes. I, en tercer lloc, l'espai *post-it* és un espai intensificat, una terra de ningú que està disponible per a tota mena de pràctiques col·lectives".

(*Atributos urbanos*, 2010)

En definitiva, "*Post-it city* és una crítica al disseny dels espais públics contemporanis a Europa, espais cada vegada més formalitzats, pagats i sofisticats, espais cada vegada menys espontanis i reals. La Varra proposa resistir-se a la normalització del comportament públic a la qual indueix l'espai públic «oficial» europeu".

(*Atributos urbanos*, 2010)

Lectura recomanada

M. Peran (2008). *Post-it city. Ciudades ocasionales*. Barcelona: CCCB.

2. La ciutat com a discurs

Els models de les ciutats que hem presentat en el subapartat anterior provoquen que, en certa manera, les ciutats siguin. Els models conceben, defineixen, dissenyen i construeixen les ciutats. Els models urbans, evidentment, no són els únics elements que intervenen en el procés de definir, de categoritzar, de dir, de construir com és una ciutat o una altra. Sense cap tipus de dubte, les persones, és a dir, els ciutadans i les ciutadanes que vivim la ciutat i que l'habitarem, som els grans "constructors" d'aquestes ciutats per mitjà de les nostres pràctiques i de com interaccionem amb les ciutats i a dins d'aquestes. Així doncs, els nostres passejos quotidians es converteixen en una forma de relació que establim amb la ciutat; la manera com ens movem és, en certa mesura, una forma d'expressió de l'urbs; les nostres trajectòries es converteixen en un discurs que, dia rere dia, es va repetint (sempre, això sí, de manera diferent). La ciutat, per si mateixa, no pot parlar, però gràcies al nostre moviment, a les nostres interaccions, la ciutat adquireix veu i s'expressa, diu i es converteix en allò que és (i acaba convertint-se en el model que és).

No és, no obstant això, l'única manera d'expressar-se. Potser també seria bo que us qüestionéssiu, per un moment, les mateixes preguntes que es plantejava Lefebvre (1972, p. 25-26) fa ja unes dècades:

"L'espai urbà del carrer no és, potser, el lloc per a la paraula, per a l'intercanvi tant de termes i de signes, com de coses? No constitueix, potser, el lloc privilegiat on s'escriu la paraula? El lloc on la paraula s'ha fet salvatge i se la troba, eludint prescripcions i instruccions, inscrita a les parets?"

Evidentment hem de respondre a aquestes qüestions en un sentit positiu.

La ciutat ens permet, sobretot, que la paraula sigui pronunciada; ens aporta (principalment el carrer) el context, el marc, etc., en el qual la paraula es pugui expressar i es pugui desplaçar a través de l'espai; el lloc en el qual les paraules que emetem conformin els fonaments de les nostres interaccions quotidianes. La ciutat es converteix, doncs, en l'escenari principal en el qual la nostra realitat quotidiana es pot construir i sobretot transformar. Això succeeix al carrer quan es trenca la monotonia amb un fet excepcional (Lefebvre, 1971), quan el text social que s'exposa enfront de nosaltres varia mitjançant tot el cúmulo de gent que s'entremescla.

La Rambla de Barcelona és, segurament, el lloc de la ciutat on més es creuen les mirades dels ciutadans i de les ciutadanes.

Estarem d'acord que viure a la ciutat s'ha convertit en una gran aventura (molt més real que aquestes que ens mostren en les pantalles de la televisió). En aquest anar i venir ens "topem" (i mai millor dit) amb tot un seguit de personatges i de coses que, juntament amb nosaltres, ens ajuden a escriure amb el rerefons dels edificis, dels carrers, de les places, etc., la novel·la de la nostra quotidianitat. Encreuament de trajectes, encreuament de mirades, encreuament de desitjos, encreuament de paraules que provoquen diferents tipus d'històries i de diferent classe. Podem donar, doncs, la raó a Simmel quan anunciava un cert isomorfisme entre la novel·la i la ciutat "perquè essent la novel·la el gènere de l'aventura per excel·lència i un gènere transformacional, no ha trobat millor escenari per a dur a terme les lleis mateixes del seu discurs de la gran ciutat" (Llovet, 1998, p. 85). Novel·les de tot tipus: d'intriga, de terror, de suspens, de policies i lladres i, sobretot, novel·les romàntiques; perquè la ciutat també permet aquest tipus d'interaccions: més anònimes, més instantànies, més fugisseres; on els amants puguin tenir les seves trobades fugitives, on els nous coneguts inicien les seves converses i les seves mirades de complicitat, on les persones majors passegen pels parcs agafant-se de les mans arrugades, on els enamorats practiquen els seus jocs amoris en la penombra de la nit o a plena llum del dia. O qui ens pot negar que totes aquestes pràctiques siguin un discurs de la ciutat?

Però la ciutat també és discurs perquè experimentem la seva arquitectura com una forma de comunicació (Harvey, 1998). Les formes arquitectòniques ideades en els plànols (en blanc) dels arquitectes inicien la dialèctica de l'espai, que es trasllada als edificis una vegada ja estan construïts. Així, el llenguatge de l'arquitectura també es converteix en un joc de llenguatges (Harvey, 1998); dissolució de formes arquitectòniques que un dia ens poden anunciar un significat concret i un altre dia ens poden comunicar un significat diferent.

Les façanes dels edificis (i els elements que les conformen) es transformen en frases a partir de les quals llegim com ha estat la història i el desenvolupament de la ciutat. D'aquesta manera, podem anar passejant i anar descobrint les diferents èpoques per les quals ha transcorregut el tarannà de l'urbs; observar

Pel·lícules recomanades

Diversos directors (2006). *Paris, je t'aime*; Diversos directors (2009). *New York, I love you*.

com aquests diferents períodes de temps han deixat la seva petjada per mitjà dels edificis. Encara a les nostres ciutats es poden observar els vestigis dels romans; o fer alguna gestió municipal en una casa d'estil gòtic; o visitar turísticament alguna casa modernista; o tenir una habitació en un pis de l'Eixample, o, simplement, gaudir d'un passeig al barri d'una Vila Olímpica.

No obstant això, a partir dels usos que les persones fan de les balconades, les finestres, les portes i els passadissos d'entrada a l'edifici, etc., intuïm una altra dialèctica expressada pels edificis: la dialèctica del fora i del dins, la dialèctica del públic i el privat, la dialèctica de l'íntim i del superficial. En conjunt, tots aquests elements arquitectònics que trobem als nostres edificis són el reflex de com les persones vivim, habitem i traspassem pels nostres espais de manera quotidiana; aquests elements es converteixen en punts clau per a identificar-nos amb aquests llocs; "i mitjançant els usos i les imatges que aquests projecten, intervenen en la construcció d'uns significats sobre el context i per mitjà del context" (Capel, Sánchez i Solé, 1996, p. 169) de la ciutat.

Balconades plenes de flors; balconades on es desen les bicicletes, les andròmines, etc.; balconades amb un munt de roba estesa: llençols, jerseis, pantalons, calçotets i calces, mitjons i sostenidors; balconades amb bombones de butà; balconades amb pancartes de protesta ("no a la guerra", "no al soroll"). Finestres mig obertes, mig tancades; finestres decorades amb adhesius, amb persianes fetes a mà; finestres amb persianes de diferents colors i de diferents textures; finestres amb persianes a mig baixar o baixades del tot; finestres sense vidre o amb el vidre mig trencat. Portes amb reixes de ferro colat, portes metàl·liques, portes de fusta, portes de vidre; portes que només s'obren si dius qui ets, portes que estan obertes sempre, portes a mig obrir; portes amb cartells penjats: "no es permet publicitat", "advocats Millet 3r. 4a.", "aquí va viure el senyor Pedro Mata"; portes que donen recer als enamorats, portes que escolten les interaccions ocasionals dels veïns i de les veïnes quan entren i surten de l'edifici, portes que de vegades només deixen passar una sola persona i que obliguen a dir: "si us plau, passi vostè primer". Passadissos ombrívols o plens de llum; passadissos amb restaurants, pintats, arreglats, retocats, restaurats com els d'abans; passadissos mig destruïts, descolorits, desarreglats; passadissos amb marbre i miralls, amb quadres d'imitació, amb sofàs per a asseure's i esperar aquell amb qui tenim un *rendez-vous*.

En aquest cas, protesten contra una guerra innecessària.

Per si no hi hagués prou amb aquesta dialèctica, afegirem els colors. Els colors de les façanes, de les robes, dels elements que hi ha en les balconades, en les finestres, en les portes d'entrada i de sortida. Multitud de tonalitats que, en definitiva, donen forma i sentit al gran esclat de colors que es genera als carrers de la ciutat. Colors actuals (o actualitzats), colors grisos (barrejats amb la brutícia), colors retocats.

Els edificis que envolten la plaça del Riego d'Oviedo com a exemple dels colors que pren la ciutat.

Així mateix, els elements arquitectònics es converteixen en un "sistema de signes", en un conjunt "d'escriptures urbanes" que poden ser llegides, analitzades i interpretades. Potser són aquests detalls (els arquitectònics) els que passen més desapercebuts en els nostres passejos quotidians; no obstant això, no ho dubteu, són els que acaben de donar a la ciutat una identitat i una configuració pròpia. I per què passen desapercebuts? Doncs perquè caminem sempre amb el camp visual cap endavant (sobretot per intentar no xocar amb les persones que caminen al nostre voltant, ja sigui amb els que van en la mateixa direcció que nosaltres o els que vénen contra direcció), però gairebé mai l'inclinem per poder "observar" què és el que hi ha per sobre dels nostres caps.

Aquesta simbologia s'expressa no solament mitjançant la utilització de l'espai de les façanes dels edificis i de les cases, sinó també en el mostrari d'escultures, en el conjunt del mobiliari urbà, en la varietat d'elements que trobem dins

de l'espai públic de la ciutat que ens acompanya en els nostres passejos o que ens permet un descans en els nostres trajectes, etc. Si seguim les paraules de Rapoport (1978), entendrem que aquests símbols que trobem a la ciutat:

"Són abstractes, per tant, per a comprendre'ls és necessari entendre la idea d'allò que representen. La seva funció és comunicativa, per tant, s'han de relacionar necessàriament amb el medi. Són reforçadors de valors i permeten que siguin compartits entre diferents grups. D'aquesta manera, la ciutat apareix com un sistema de símbols".

(Marazuela, 1996, p. 183)

La ciutat es converteix en un gran discurs que interpretem i sobreinterpretem dia rere dia.

No ens podem conformar, no podem reduir la metròpolis:

"A un sol sistema de signes (verbals o no), ni a una semiologia. La pràctica urbana desborda aquests conceptes parcials i en conseqüència la seva teoria [...] A la ciutat i en el fenomen urbà no hi ha un (únic) sistema de signes i de significacions, sinó que n'hi ha diversos, en diferents nivells: 1) el sistema de les modalitats de la vida quotidiana (objectes i productes, signes de canvi, d'ús, de desplaçament de la mercaderia i del mercat. Signes i significacions d'habitar i de l'hàbitat); 2) el sistema de la societat urbana en conjunt (semiologia del poder, de l'opulència, de la cultura considerada globalment o en la seva fragmentació); 3) el sistema de l'espai-temps urbà particularitzat (semiologia dels trets propis de tal ciutat, del seu paisatge i de la seva imatge)".

(Lefebvre, 1972, p. 58)

Per tant, l'urbs possibilita la variabilitat i la multiplicitat de discursos urbans que, depenent de la ciutat on ens trobem, seran entesos, interpretats i sobreinterpretats d'una manera o una altra.

És necessari que recordem, una vegada més, en finalitzar aquest breu trajecte sobre la dialèctica de la ciutat, les paraules de Lefebvre (1971, 1972), que ens va fer redescobrir la ciutat des d'un punt de vista teòric i conceptual. Les seves paraules, millor que les paraules que fins ara heu llegit, reflecteixen millor que mai la idea que "la ciutat és llenguatge; una escriptura, més exactament. Escriu alguna cosa; escriu davant de nosaltres un conjunt viscut memoritzat i imaginat" (Lefebvre, 1971, p. 189).

Activitat

Us proposem que sortiu a passejar per la vostra ciutat i recopileu, a manera de relat, tres discursos que n'emanin.

Lectura recomanada

H. Gaggiotti (2000). *Ciudad texto y discurso. Una reflexión en torno al discurso urbano*.
<<http://www.ub.es/geocrit/sv-34.htm>>

Lectura obligatòria

L. Yanjun (2008). *Estructuras. Cal·ligrafia, arquitectura, ciutat, espai*. A Diversos autors. *A la ciutat xinesa. Mirada sobre les transformacions d'un imperi* (pp. 79-87). Barcelona: CCCB.

3. Què fa un psicòleg a la ciutat?

El psicòleg de la ciutat té un camp de treball ampli i variat que abasta tot allò que està relacionat amb les persones i l'entorn construït, posant especial atenció als reptes i les oportunitats que l'època actual porta associades.

En aquest apartat mostrem algunes de les tasques més habituals que du a terme el psicòleg a la ciutat, alhora que es comentaran breument les eines de què disposa. Però abans, proposem una breu aproximació a la *psicologia de la ciutat* per a saber què és i quines influències ha tingut. Una vegada conegudes les preocupacions de la psicologia de la ciutat i els seus antecedents, serà el moment de parlar del paper del psicòleg de la ciutat.

3.1. La psicologia de la ciutat

Quan parlem de *psicologia de la ciutat* fem referència a una subdisciplina que agrupa aportacions de diferents autors que treballen aspectes relacionats amb la vida urbana. L'element aglutinador d'aquests treballs en la psicologia de la ciutat actual és la consciència que la modernitat ha quedat enrere i, per tant, cal buscar noves maneres de pensar la ciutat actual i el que hi succeeix. Des de la *psicologia de la ciutat* s'obren diversos debats i qüestionaments sobre els processos i els fenòmens socials en el context urbà, qüestionaments necessaris per a entendre aquests fenòmens en el context actual. Un context que, per exemple, fruit de les possibilitats que les noves tecnologies posen en joc, implica noves lògiques que difuminen les fronteres tradicionals d'espai i temps, i incideix directament en les maneres de viure i relacionar-se amb les ciutats contemporànies. Unes ciutats que continuen el seu constant procés de transformació i que no sempre s'adapten a la societat que les habita i a les seves necessitats.

La psicologia de la ciutat vol oferir nous discursos que responguin al plantejament postmodern de la qüestió urbana i als nous reptes de la societat que l'habita. La ciutat postmoderna (Amendola, 2000) sustenta les maneres de viure i relacionar-se de la societat actual i s'hi adapta, plantejant múltiples processos urbans que emergeixen, prenen força o desapareixen.

La fi de la modernitat i l'arribada de la postmodernitat o hipermodernitat (Lipovetsky, 2006), caracteritzada per fenòmens com la globalització i les possibilitats i potencialitats de les tecnologies de la informació i la comunicació, que permeten un constant intercanvi de fluxos i noves formes de relació, ha donat pas a una època d'incertesa, una època líquida (Bauman, 2007). Coherent amb aquesta època ens trobem amb una societat *movedissa* (Delgado, 2007b), una societat en trànsit constant que practica i construeix les ciutats d'una nova manera. Desapareix l'arrelament als llocs, la morfologia de les ciutats torna a

Lectura recomanada

Un exemple de les investigacions i els temes dels quals s'ocupa la psicologia de la ciutat el podem trobar a B. Fernández i T. Vidal (2008). *Psicología de la ciudad. Debate sobre el espacio urbano*. Barcelona: Editorial UOC.

experimentar un nou canvi mitjançant l'ús dels espais i l'aparició de nous emplaçaments que pretenen donar resposta –encara que no sempre ho fan– a les necessitats socials (de mobilitat, oci, consum, habitatge, etc.), alhora que canvien les maneres de gestionar-los. La ciutat actual, tenint en consideració els models de l'apartat anterior, és una ciutat que s'ha descentralitzat i en la qual les connexions amb altres punts del planeta són les que les fan més atractives i més competitives, alhora que es prioritza el control i la seguretat per sobre de la intimitat. El valor de les ciutats contemporànies ja no està en la riquesa associada a la seva producció, sinó en la interconnexió i la imatge que projecta, ja que, com proposen Deleuze i Guattari (1994, p. 440-441), la ciutat actual es pot entendre "com a correlat de la ruta, definides per entrades i sortides, en què diversos fluxos circulen de dins enfora i al contrari".

En aquest nou context pren cos la *psicologia de la ciutat*, que reuneix un conjunt d'estudis interessats en com es viu i practica la ciutat contemporània. L'objectiu d'aquesta disciplina és estudiar i donar resposta a les necessitats que es generen en aquesta ciutat del present, una ciutat plural, on prenen forma les maneres de viure i relacionar-se dels ciutadans, i s'entrellacen amb els interessos de les polítiques urbanístiques, econòmiques i socials de la societat actual.

Tot s'ha transformat globalment. En aquest context és on apareixen figures com el *territoriant* (Muñoz, 2008), un ciutadà que es pot definir com a habitant a temps parcial de diferents llocs (ciutats, països, etc.), un habitant que fa de manera quotidiana activitats en diferents territoris. "Per tant, el territoriant es defineix com a territoriant entre llocs i no com a habitant d'un lloc i constitueix el prototip de la ciutat postindustrial" (Muñoz, 2008, p. 27), que són els ciutadans que amb les seves pràctiques també transformen les ciutats, unes ciutats connectades permanentment a les variades corrents de fluxos (de persones, idees, mercaderies, capitals, etc.) que les traspassen de manera habitual.

La psicologia de la ciutat ha estat i està oberta a incorporar aquelles propostes que li resultin interessants formulades des d'altres disciplines. Per tant, la podem considerar fruit d'una suma d'aportacions des de diferents àmbits que tenen en comú l'interès per la vida en els espais urbans. Algunes d'aquestes fonts són les que representen la teoria social urbana (provinents de la sociologia i l'antropologia urbana) i la psicologia ambiental, de les quals és deutora quant a plantejaments i conceptes, encara que està relacionada amb altres disciplines com la geografia, la filosofia, l'arquitectura, etc.

Vegeu també

En el mòdul 2, "Processos psicoambientals i urbans", treballarem una mica més en concret aquestes maneres de viure i pràctiques específiques.

La psicologia de la ciutat observa i analitza, de manera detallada i des del seu interior, tot allò que esdevé en l'entorn urbà. És a dir, estudia com es construeixen les ciutats a partir de les pràctiques, dels discursos i dels fenòmens socials que es posen en joc en la quotidianitat urbana. Simultàniament, interpreta com els models de les ciutats actuals i les seves característiques configuren els éssers socials, les seves formes de relacionar-se i d'interactuar. La psicologia de la ciutat examina com els processos de nivell macro, de diferent índole com, per exemple, polítiques globals, noves estratègies de producció, crisi i desastres globals, etc., impacten sobre les persones i les ciutats. Alhora, la psicologia de la ciutat fa una lectura alternativa de l'urbà generant un coneixement reflexiu i crític que intenta desemascarar els models de ciutats imposats i els discursos polítics imperants.

3.1.1. Alguns antecedents d'estudis urbans

Per a entendre la psicologia de la ciutat una mica millor, repassarem breument el panorama dels estudis urbans dels quals és deutora.

Sintonia amb les inquietuds socials. Psicologia ambiental

La **psicologia ambiental** s'ha dedicat a l'estudi de la interrelació entre la persona i l'entorn, però, com apunten autors com Altman i Rogoff (1987), no hi ha un únic posicionament per a fer-ho, una cosa que l'ha enriquida i l'ha feta plural quant a plantejaments i interessos. No obstant això, en l'evolució de la psicologia ambiental podem observar que aquesta disciplina sempre ha estat, en més o menys grau, sensible a les necessitats, els interessos i les preocupacions socials que anaven prenent força en cada època, i els procurava donar resposta.

Una mostra d'aquesta sintonia amb les preocupacions socials són els nombrosos canvis en els diferents enfocaments, tendències, orientacions i interessos de cada moment històric, que han variat l'objecte i l'objectiu (Pol i Vivas, 2005). Aquest fet ha propiciat que ens trobem amb una evolució que, seguint aquests mateixos autors, es pot explicar per mitjà de quatre etapes. A aquestes etapes els afegim el nou gir que representa la psicologia de la ciutat, que pren en consideració la sèrie de canvis que experimenta la societat actual.

La primera etapa és la que es considera el seu **naixement**, al principi del segle xx, en la qual alguns autors, principalment Hellpach (1911), comencen a conceptualitzar-la i a definir el seu camp d'estudi. El detonador de l'aparició de la psicologia ambiental i el que impulsa el seu creixement com a disciplina, en el primer terç del segle xx, és la voluntat de voler oferir resposta a una societat

Lectura recomanada

R. Bechtel i A. Churchman (Ed.). (2002). *Handbook of Environmental Psychology*. Nova York: Willey.

en transició, immersa en els canvis que es produïen des del final del segle XIX i que es van intensificar al principi del segle XX, impulsats per la renovació industrial.

La segona etapa aborda el període de **transició americana**, que comprèn el dur període de postguerra. En aquest període d'*impasse*, diversos autors, principalment d'origen germànic, es veuen amb la necessitat d'exiliar-se als Estats Units. Amb el seu exili exporten els estudis iniciats en la primera etapa de la psicologia ambiental a Europa, i mantenen viva aquesta disciplina alhora que col·laboren en la construcció del que seran les bases per a una renovada psicologia ambiental.

La nova etapa coincideix amb un desplaçament de l'interès de la psicologia ambiental envers els elements arquitectònics i constructius, dedicant esforços a avaluar i millorar el disseny dels espais construïts. S'estudia l'escenari físic de la conducta, fet que provoca que es dissenyi com a **psicologia de l'arquitectura**. Com exposen Pol i Vivas (2005), els motius d'aquest desplaçament en els temes d'estudi són diferents a Amèrica del Nord i a Europa. A Amèrica del Nord la psicologia de l'arquitectura intenta explicar la influència del comportament individual en funció de l'entorn construït, considerant l'entorn com a estímulo i analitzant el comportament, principalment en centres d'internament com hospitals i centres d'internament psiquiàtric (en els quals s'intervé). A Europa es busquen solucions als problemes socials vinculats amb problemes constructius, dissenys poc eficients, males planificacions, etc. Es vol col·laborar a millorar les condicions i la qualitat de vida dels ciutadans, i això coincideix cronològicament amb el malestar causat pels problemes d'habitatge digne de les borses d'immigració que les ciutats reben provinents del camp i amb les protestes i reivindicacions socials promogudes pels moviments socials urbans emergents.

Finalment, el canvi d'actituds i la consideració per l'entorn dóna pas al que coneixem com a **psicologia ambiental verda** (Pol, 1993) –també denominada psicologia del desenvolupament sostenible (Schmuck i Schultz, 2002)–, moment en el qual la preocupació social envers el medi ambient pren protagonisme i alimenta els discursos vinculats a qüestions relatives a la sostenibilitat i la consciència ecològica.

Actualment, convivint amb l'interès per la conscienciació ecològica, emergeixen diferents qüestionaments sobre models de ciutat, participació, fenòmens urbans, noves demandes socials, etc., que demanen una nova prospecció sobre la ciutat del present que obre noves vies de debat. La psicologia de la ciutat proposa un nou gir en els interessos i temes d'estudi, tenint en compte el paradigma contemporani, alhora que pren el testimoni i recull els llegats i algunes aportacions de les diferents etapes de la psicologia ambiental. Comparteix l'interès i la preocupació per la qualitat de vida en l'entorn construït,

propi de la psicologia de l'arquitectura, i amb la psicologia ambiental verda, la preocupació pel medi agònic i la reivindicació de comportaments i activitats sostenibles.

Mètodes d'investigació. Sociologia urbana i antropologia urbana

La sociologia urbana és la disciplina que s'interessa per la vida social i la interacció humana en els entorns metropolitans.

En la psicologia de la ciutat trobem diferents influències dels estudis clàssics de sociologia urbana, uns estudis interessats en les estructures, els processos, etc., la urbanització creixent i els canvis en les formes de vida que es produïen associats a la Revolució Industrial. Alguns dels seus representants són Durkheim, Weber, Tönnies, Simmel, etc., que són els percussors de la teoria social de la ciutat.

Seguint els passos d'aquests clàssics, a mitjan anys vint del segle passat trobem l'escola de Chicago, que va tenir i té gran influència en els estudis urbans. Els autors d'aquesta escola (Burgess, Frazier, Hughes, McKenzie, Park, Reckless, Sutherland, Thomas, Thrasher, Wirth i Znaniecki, entre altres) es fixen en els aspectes socials que es produeixen en l'entorn urbà, fruit de les migracions i del ràpid creixement de les ciutats. L'escola de Chicago s'interessa per com s'organitza la vida urbana moderna i pren com a model i referent de modernitat la ciutat que li dóna nom. Entenien la ciutat moderna com un sistema viu i complex.

Lectures recomanades

R. Park, I. W. Burgess, i R. D. Mckenzie (1925). *The City*. Chicago: University Press.

Text que és considerat com l'obra fundacional de l'Escola de Chicago. En aquest text podem trobar els plantejaments d'aquesta escola.

G. Bettin (1982). *Los sociólogos de la ciudad*. Barcelona: G. Gili.

Recopila les consideracions fetes pels sociòlegs urbans més coneguts: des de Marx-Engels fins a Castells, passant per l'Escola de Chicago.

Els membres d'aquesta escola van ser els pioners en la utilització de mètodes d'investigació qualitatiu, ja que optaven per fer l'exploració i l'estudi del que succeïa a la ciutat mitjançant l'ús de l'etnografia i la realització de mapes etnogràfics de la ciutat.

Aquesta manera d'estudiar i aproximar-se a la ciutat és la que s'adopta des de la psicologia de la ciutat i atén a les enormes possibilitats que ofereix la metodologia qualitativa al mateix temps que s'aproxima als fenòmens urbans i a les històries que amaga. La psicologia de la ciutat, igual que en el seu moment l'Escola de Chicago, també té la voluntat de voler oferir resposta a una societat en transició. Es volen treballar els canvis que es produeixen en el context de la postmodernitat, en la qual estem immersos.

Lectures recomanades

M. Delgado (2002). Etnografía del espacio público. *Revista de antropología experimental*, 2. Disponible a:

<<http://www.ujaen.es/huesped/rae/rae02/textos02/delgado.html>>

Text que descriu quin és l'objecte d'aquesta antropologia urbana.

R. Park (1915). The City: Suggestions for the Investigation of Human. *Behavior American Journal of Sociology*, 20, 577-612. A R. Park (1999). *La ciudad y otros ensayos de ecología urbana* (pp. 49-83). Barcelona: Ediciones El Serbal.

Text clàssic d'un dels grans autors de l'Escola de Chicago. Aquest text, de manera sintètica, mostra el marc conceptual de l'escola alhora que representa una guia metodològica sobre com cal investigar la ciutat. L'autor primer proposa una lectura de la ciutat des del mapa físic, social i cultural i, després, s'endinsa en les dinàmiques de relacions socials dels barris.

Cap als anys setanta del segle passat, es comença a utilitzar l'etiqueta d'antropologia urbana per a designar una sèrie de treballs que tracten de descriure i explicar alguns processos, relacions i pràctiques socials que es produeixen en els entorns urbans. Com exposa Delgado (2002), els antropòlegs urbans deixen de mirar cap a llocs exòtics i llunyans per a fixar el punt de vista en el seu entorn immediat, les seves ciutats.

"El comparador de culturas lo que hace es reconocer cómo la diversidad humana que Occidente había puesto en trance de desaparición en su expansión ha venido a reproducirse en su propio seno. Al tiempo que lo exótico se extinguía en aquellos territorios remotos a los que el antropólogo había sido enviado, viejas y nuevas formas de diferenciación cultural reaparecían al cobijo de las ciudades".

Delgado (2002)

Per tant, la psicologia de la ciutat reuneix diferents aportacions com la manera de mirar la ciutat de l'Escola de Chicago i la proposta metodològica de l'antropologia urbana, posant especial atenció a les múltiples formes i històries que conviuen a la ciutat postmoderna.

A part d'influències estrictament de disciplines passades o actuals, el que hi ha ara mateix és una tendència al treball multidisciplinari en l'àmbit urbà. Un exemple d'aquesta manera de treballar pot ser l'Escola interdisciplinària d'estudis urbans de Los Angeles¹ (Dear, Schockman i Hise, 1996). Propers al posicionament d'aquesta escola, també és interessant destacar els diferents treballs que desenvolupen feministes com Moraga, Anzaldúa, Lorde, etc., que introdueixen noves visions de la ciutat des de la seva mirada.

Aquesta escola centra el seu interès en la ciutat que li dóna nom, i la considera representativa de la postmodernitat. Per als seus autors, la ciutat és entesa com un conjunt de formes i persones que hi conviuen, en la qual cal parar especial atenció a les minories. La ciutat postmoderna, des de la proposta dels autors de l'escola de Los Angeles, ha de connectar els diferents conjunts d'històries i espais que hi prenen forma, eludint el model de centre (utilitzat pels autors de l'Escola de Chicago) i optant pel model de ciutat excèntrica.

⁽¹⁾ Alguns dels representants més il·lustres d'aquesta famosa escola són Dear, Soja, Scott, Storper, Davis, Harvey, Sassen, etc. <http://college.usc.edu/la_school/>

Lectura recomanada

M. J. Dear, H. I. Schockman, i G. Hise (Ed.). (1996). *Re-thinking Los Angeles*. Sage Publications.

3.2. El psicòleg de la ciutat

El psicòleg de la ciutat és un personatge i un professional que està captivat i interessat per la ciutat i la forma de vida que s'hi produeix. L'interès i l'escrutini constant sobre les qüestions urbanes és el que guia els seus passos, com viuen, com la construeixen, gestionen, es relacionen, etc. Estudia la interacció i les formes de relació entre l'espai urbà i la societat, una relació bidireccional i dinàmica, ja que la ciutat facilita que es produeixin unes pràctiques i estils de vida, alhora que són les pràctiques dels habitants els que donen forma i significació a la ciutat. Una ciutat que es transforma, adopta noves fisonomies i planteja qüestions urbanes i socials a les quals els psicòlegs han d'intentar donar resposta.

El psicòleg de la ciutat pren els carrers per a practicar-les, passejar-les i, sobretot, observar-les, parant esment al que succeeix a cada instant a la ciutat. Aquest professional ha de desenvolupar la capacitat de qüestionar-se les coses quotidianes i sorprendre-se'n. La seva manera de mirar la ciutat evoca la mirada del *flâneur*, un personatge que es fascina per les pràctiques socials en el moment en el qual es produeixen. El *flâneur* és una espècie de detectiu urbà incansable que passeja a la recerca d'elements urbans.

Aquesta figura eminentment urbana, utilitzada per Baudelaire i Benjamin, recobra sentit en el context actual, ja que proposa una mirada que escruta, interroga i explora la ciutat i el que hi passa. Adoptar la mirada del *flâneur* permet estar obert i captar les instantànies que la vida urbana ofereix. Aquestes instantànies urbanes que s'observen mentre es produeixen són un element de gran utilitat en un context en el qual les transformacions es produeixen de manera accelerada.

Amb aquesta forma d'aproximació al que succeeix a la ciutat, es busca desxifrar la quotidianitat postmoderna, al mateix temps que es fan noves lectures de la ciutat; unes lectures que, com hem esmentat, donen pas a les interpretacions de l'època actual i la manera de viure-hi.

3.2.1. La *flânerie*

La *flânerie* és una manera de lectura del carrer que permet captar les escenes de la vida urbana. Com exposa Frisby (2007), parlar del *flâneur* és parlar d'una mica més que d'una figura de caràcter històric, és parlar d'una metodologia que permet una manera de desxifrar els fenòmens urbans que ocorren a l'estudiós de la ciutat que l'adopta.

Altres tipus de tècniques

Hi ha altres tipus de tècniques qualitatives i quantitatives que es poden usar per a investigar i intervenir en el context urbà des de la psicologia. No obstant això, considerem que l'aproximació qualitativa és especialment útil per a la psicologia de la ciutat.

"Una investigació de la *flânerie* com a activitat ha d'explorar les activitats de l'observació (incloent-hi l'escolta), la lectura (de la vida i dels textos metropolitans) i la producció de textos. En altres paraules, la *flânerie* es pot associar a una manera de mirar, observar (la gent, els tipus socials, els contextos i les constel·lacions socials); una manera de llegir la ciutat i la seva població (les seves imatges espacials, la seva arquitectura, les seves configuracions humanes), i una manera de llegir textos escrits".

(Frisby, 2007, p. 42).

Adoptar la mirada que proposa la *flânerie* planteja escrutar la ciutat amb uns nous ulls, ulls interrogadors i de nen, parant esment a com s'entrellacen els múltiples discursos que trobem al nostre pas. Aquest mètode d'investigació urbana obre les possibilitats envers un viatge pel laberint de la ciutat, un laberint que es va desxifrant mentre es recorre. Al mateix temps que s'observa la ciutat i se li pren el pols, es reinterpreta.

La importància de la *flânerie* es troba en la capacitat d'extracció i en la producció associada a l'activitat del *flâneur*. Aquesta producció és el que diferencia aquest personatge urbà del passejant, del rodamón, de l'escombracarrers o de qualsevol altre que, encara que observi la ciutat i el que hi succeeix, ho fa pel gaudi mateix de l'experiència de l'observació de l'entorn.

3.3. Els rols del psicòleg de la ciutat

La psicologia de la ciutat descrita suggereix rols variats i alterns per als seus investigadors, interventors i gestors i inclou tasques coherents amb la posició d'obertura interdisciplinària que manifesta.

Alguns dels treballs més habituals que fa el psicòleg de la ciutat es poden agrupar en tres grans blocs:

- Investigació i anàlisi.
- Intervenció.
- Gestió i governabilitat.

3.3.1. Investigació i anàlisi

L'interès per la ciutat i el que està relacionat amb els fenòmens urbans sempre ha despertat l'interès d'alguns investigadors, que ho han convertit en el seu camp d'estudi i han intentat aportar coneixements sobre les ciutats i les pràctiques socials que les construeixen. Actualment, i com a conseqüència de la sèrie de canvis en els quals estem abocats com a societat, canvis desencadenats pel context actual, s'afegeixen nous qüestionaments sobre els fenòmens urbans. Els psicòlegs de la ciutat busquen donar resposta als interrogants que es plantegen entorn d'aquestes qüestions urbanes i centren les seves investigacions a les ciutats contemporànies i les formes de vida (i les seves expressions) que conté. Així doncs, el psicòleg de la ciutat és un investigador, una espècie de detectiu, el camp d'estudi del qual és la ciutat i tot allò que hi passa. Com viuen els habitants de la ciutat, com són els nous models en els quals prenen

Lectura recomanada

D. Frisby (2007). *Paisajes urbanos de la modernidad*. Buenos Aires: Universidad Nacional de Quilmes.

forma les ciutats actuals, les maneres de practicar-les i com incideixen els canvis en aquestes i en els seus habitants són algunes qüestions a les quals han de donar resposta.

D'una manera sintètica, podem dir que la recerca del psicòleg de la ciutat està dirigida a conèixer per a poder explicar i entendre com viu la societat, com crea i es relaciona amb l'espai urbà, per a produir coneixements teòrics i metodològics sobre els fenòmens urbans.

3.3.2. Intervenció

A part de produir coneixements teòrics i metodològics sobre la qüestió urbana per mitjà de la investigació, també és oportú parlar del paper del psicòleg al mateix temps que intervé en l'espai i els processos urbans.

Parlem d'intervenció quan s'adopta un paper actiu i es passa a ser un protagonista com a catalitzador social de la transformació urbana, mitjançant activitats que promouen o potencien canvis en els valors, les actituds o els comportaments entre les persones i envers els entorns, o projecten actuacions encaminades a transformar l'espai. És a dir, el psicòleg de la ciutat intervé quan transforma el seu camp d'estudi (per això, ampliarem el tema de la intervenció en el mòdul 3).

Des de la psicologia s'intervé de diferents maneres en el teixit urbà, depenent del tipus d'encàrrec que s'hagi rebut. Els encàrrecs més usuals poden ser des de col·laborar amb l'Administració per a promoure uns valors i actituds ecològicament més responsables (educació i promoció ambiental), participar en el procés d'una transformació urbana (planificació d'espais i entorns, plans comunitaris, etc.), fins a la resolució de situacions considerades per algun sector com a conflictives (mediació en conflictes), proposar millores pel que fa a la qualitat de vida dels ciutadans (intervencions urbanístiques i en el teixit social) i un llarg nombre d'activitats.

S'ha de tenir en compte, no obstant això, que les intervencions són una activitat en què sovint apareixen interessos diferents (polítics, econòmics, dels diferents grups socials implicats, etc.) que s'han de saber combinar per a trobar l'equilibri òptim o la millor solució per a tota la població usuària de la zona en la qual s'intervé.

3.3.3. Gestió i participació en governabilitat

Una activitat en la qual es pot trobar un psicòleg de la ciutat està vinculada amb la gestió de l'entorn i del territori. Les tasques derivades de la gestió estan estretament vinculades amb les polítiques ambientals i urbanes participades que es desenvolupin en un context concret, respectuoses amb l'entorn i les

Vegeu també

El mòdul 2, "Processos psicoambientals i urbans", descriu els processos individuals i col·lectius sobre els quals un psicòleg de la ciutat pot intervenir. El mòdul 3, "Gestió ambiental i urbana", aprofundeix en les formes d'intervenció.

Vegeu també

En el mòdul 3, "Gestió ambiental i urbana", parlarem amb més detall de l'assumpte de la governabilitat de la ciutat.

formes de vida que s'hi desenvolupin. Així doncs, la tasca de fomentar la participació per la governabilitat, o aspectes vinculats amb la governabilitat, serà bàsica per al psicòleg de la ciutat.

3.4. Aproximació a les formes i a les tècniques per a investigar la ciutat

La psicologia de la ciutat, per a aproximar-se al seu objecte d'estudi, opta principalment per l'ús de tècniques sensibles a les pràctiques socials que s'hi produeixen, ja que les pràctiques urbanes són de naturalesa efímera, i exposen diferents històries en funció del que s'observa a cada moment. La mirada a la ciutat és la mirada cap a un ésser semàntic, viu, complex, en el qual se succeïxen múltiples processos i pràctiques que li donen forma.

A part de les eines pròpies de la psicologia, el psicòleg de la ciutat preferentment treballa amb fonts directes i s'inclina per trepitjar, en sentit literal, el terreny.

Les formes per a aproximar-se a la ciutat des d'"el seu interior" poden ser, entre altres:

- L'etnografia urbana.
- La investigació acció participativa (IAP).

Les tècniques més adequades, des del nostre posicionament, per a l'anàlisi de l'urbà són:

- L'observació participant.
- La deriva.
- El treball amb fonts documentals.

3.4.1. L'etnografia urbana

L'etnografia urbana és el mètode d'investigació que idealment s'utilitza per a l'estudi i la recopilació de dades dels entorns urbans. És una variant de l'etnografia clàssica, que apareix quan els antropòlegs i altres investigadors interessats per les pràctiques socials fixen la mirada en el seu entorn proper i quotidià, les ciutats.

L'ús de l'etnografia per a l'estudi dels entorns urbans és impulsat per l'Escola de Chicago. Des d'aquesta escola, es considera aquesta com la metodologia més adequada per a estudiar els espais propers i quotidians com les ciutats, com apareix en la recopilació de textos de Park (1999, p. 35). Citant aquest autor:

"Els mateixos mètodes d'observació pacient que antropòlegs com Boes i Lownie han aplicat a l'estudi de la vida i costums dels indis nord-americans es poden emprar fins i tot de manera més fructífera a l'estudi dels costums, creences, pràctiques socials i concepcions generals de la vida que preval a Little Italy, al Lower North Side de Chicago, o fins i tot per a registrar els més sofisticats hàbits dels residents de Greenwich Village i dels voltants de Washington Square, a Nova York".

Amb l'ús de l'etnografia en els estudis de les ciutats s'obren portes a les múltiples possibilitats i s'estableixen els principis bàsics de l'etnografia de l'urbà, que pren en consideració l'indeterminat de la ciutat per mitjà d'una mirada oberta i escrutadora de tot el que hi passa i la manera com ho fa, per la qual cosa resulta especialment útil per les aportacions a la comprensió de les qüestions socials en entorns urbans.

La proposta que representa l'etnografia urbana té en compte les característiques pròpies de l'espai que s'observa. Com Delgado (1999, 2002, 2007) apunta, una etnografia del carrer per extensió ho és de l'inestable, de l'incert de qualsevol societat, en la qual trobem una vida col·lectiva que només pot ser observada en l'instant en el qual es produeix, ja que la forma urbana es va reinterpretant a partir dels estils d'apropiació i les trajectòries dels usuaris que li donen forma. Les pràctiques i discursos que s'hi observen són els principals elements constructors de significats per als etnògrafs urbans.

Les principals tècniques de recopilació de dades de què disposa l'etnografia urbana són:

- L'observació participant.
- La deriva.

L'observació participant és la principal tècnica de recopilació d'informació de l'etnografia. La seva principal característica és que garanteix l'accés al significat que els actors construeixen i assignen al seu món, mentre es comparteixen diferents experiències (Platt, 1982).

L'observació participant necessita una doble mirada, mirada com a participant i com a observador, ja que amb aquesta tècnica l'investigador també ha de participar del que passa en l'entorn que observa amb la mateixa naturalitat que la resta d'usuaris, alhora que intenta recopilar la màxima informació possible sobre el seu objecte d'estudi.

L'investigador "alhora que està del tot involucrat en l'ambient humà que estudia, se'n distancia absolutament" (Delgado, 1999, p. 49) per a poder analitzar-lo.

La **deriva** és una tècnica de recopilació d'informació específica del context urbà, és una espècie d'observació participant en la qual, en lloc de plantejar què es vol observar, es planteja on es vol observar. Amb aquesta tècnica de recopilació de dades es deixa que les sol·licituds del terreny guiïn els passos de l'investigador: com en l'observació flotant de Pétonnet (1982), l'investigador es manté a l'aguait de la informació urbana i intenta, mitjançant aquesta tècnica, captar allò que emet la ciutat.

La tècnica de la deriva es basa en el passeig i l'observació del que succeeix als carrers i els espais urbans. A manera de *flâneur*, una o diverses persones renuncien, durant un temps determinat, a desplaçar-se o actuar per motius habituals (treball, entreteniment, oci, etc.) per a passejar sense rumb ni objectiu específic més enllà que deixar-se portar per les sol·licituds del terreny i les trobades que hi corresponguin. Debord (1958) proposava mitjançant aquesta tècnica seguir les emocions i mirar d'una manera nova, radical, les situacions urbanes.

3.4.2. La investigació acció participativa (IAP)

El nom d'investigació acció va ser utilitzat per primera vegada per Kurt Lewin el 1944. Amb aquesta designació aquest autor descrivia una forma d'investigació que uneix l'enfocament experimental de la ciència social amb els programes d'acció social que responen als problemes socials. Amb la investigació acció, Lewin argumentava que es podien aconseguir de manera simultània avanços teòrics i canvis socials.

La investigació acció participativa (IAP) és un mètode d'anàlisi i intervenció social que posa especial atenció en el fet que les persones que estan afectades pels problemes socials que es treballen, o resulten involucrades per aquests, siguin part activa del procés d'investigació i resolució del problema. Per tant, el disseny, l'execució i l'avaluació dels programes i accions s'efectuen a partir de la col·laboració entre els que hi intervenen i els membres de la comunitat afectada per la intervenció.

A grans trets, consisteix en la reunió d'informació, l'anàlisi, la conceptualització del problema, el plantejament i l'execució de les propostes de la intervenció o pla de futur, fet d'una manera participativa amb els implicats i duent a terme l'avaluació de tot. La característica d'aquest mètode d'investigació, és, no obstant això, que l'investigador faci un acompanyament al col·lectiu o grup implicat, que catalitzi i guiï el procés per al qual ha rebut l'encàrrec.

Per finalitzar aquest apartat volem aprofundir en la tècnica del treball amb **fonts documentals**. A pesar que en començar a parlar d'eines per a l'estudi de les qüestions urbanes hem dit que els investigadors d'aquest àmbit es decanten preferentment pel treball de camp, sovint les circumstàncies aconsellen fer la investigació per mitjà de l'observació documental.

Vegeu també

En el mòdul 3 s'amplia la informació sobre la tècnica de la deriva. Alhora, s'expliquen altres tècniques d'investigació/participació.

Lectures recomanades

G. Debord (1958). *Teoría de la Deriva*.

J. Rojas (2006). *Las prácticas sociales como prácticas metodológicas*.

P. Vivas i T. Vidal (2006). *Formas de investigación para una cibercidad*.

El treball amb fonts documentals és una manera particular d'observació indirecta. L'investigador que opta per aquest mètode analitza i interpreta documents susceptibles d'aportar informació rellevant sobre l'objecte d'estudi.

Alguns tipus de documents poden ser projectes urbanístics per avaluar, textos apareguts en publicacions específiques (notícies, articles, textos legislatius, ordenances municipals, plans d'ordenament urbanístic, textos redactats per col·lectius, anuncis publicitaris, textos literaris, etc.), textos produïts a petició de l'investigador (narratives, assajos sobre una qüestió, etc.) o textos produïts per altres investigadors que, analitzats correctament, permeten indagar sobre una qüestió determinada.

Bibliografia

Bibliografia bàsica

Andreotti, L. i Costa, X. (2005). *Teoría de la deriva i altres escrits situacionistes sobre la ciutat*. Barcelona: Museu d'Art Contemporani de Barcelona.

Cottino, P. (2005). *La ciudad imprevista*. Barcelona: Ediciones Bellaterra.

Fernández, B. i Vidal, T. (2008). *Psicología de la ciudad. Debate sobre el espacio urbano*. Barcelona: Editorial UOC.

López, O., Vivas, P., Rojas, J., Farré, L., Santoro, V., i Vidal, T. (2006). *Paseando por la cibercidad: tecnología y nuevos espacios urbanos*. Barcelona: Editorial UOC.

Referències bibliogràfiques

Atributos urbanos (2010). Secció "Glosario". Disponible a <<http://www.atributosurbanos.es/inicio/>>

Altman, I. i Rogoff, B. (1987). World view in psychology. A D. Stokols i I. Altman (Ed.). *Handbook of Environmental Psychology* (pp. 5-41). Nova York: Wiley.

Amendola, G. (2000). *La ciudad postmoderna*. Madrid: Celeste.

Ascher, F. (1995). *Métapolis ou l'avenir des villes*. París: Editions Odile Jacob.

Bauman, Z. (2007). *Tiempos líquidos*. Barcelona: Tusquets.

Capel, I., Sánchez, M. J., i Solé, L. (1996). La ventana en el paisaje urbano. A. Vidal i E. Pol. *Ciudad y Medio Ambiente* (pp. 163-173). V Congreso de Psicología Ambiental: Barcelona. *Llibre de comunicacions Monografies psico-socio ambientals* (10). Barcelona: Servei de Publicacions de la Universitat de Barcelona.

Davis, M. (2007). *Planeta de ciudades miseria*. Madrid: Foca.

Deleuze, G. i Guattari, F. (1994). *Mil mesetas*. València: Pre-textos.

Delgado, M. (1999). *El animal público*. Barcelona: Anagrama.

Delgado, M. (2002). *Etnografía del espacio público* [document en línia]. Consultat el 13 de gener de 2008. Disponible a <http://www.insumisos.com/index.php?option=com_content&task=view&id=42&Itemid=14>

Delgado, M. (2007a). *La ciudad mentirosa. Fraude y miseria del 'Modelo Barcelona'*. Madrid: Catarata.

Delgado, M. (2007b). *Sociedades movedizas. Pasos hacia una antropología de las calles*. Barcelona: Anagrama.

Echevarría, J. (2000). *Un mundo virtual*. Barcelona: Plaza y Janés.

Fernández, B. i Vidal, T. (2008). *Psicología de la ciudad. Debate sobre el espacio urbano*. Barcelona: Editorial UOC.

Fernández, P. (2004). *El espíritu de la calle: Psicología política de la cultura cotidiana*. Barcelona: Anthropos.

Frisby, D. (2007). *Paisajes urbanos de la modernidad. (Exploraciones críticas)*. Buenos Aires: Universidad Nacional de Quilmes.

García, C. (2004). *Ciudad hojaldré. Visiones urbanas del siglo XXI*. Barcelona: Editorial Gustavo Gili.

Garreau, J. (1991). *Edge City. Life on the new frontier*. Nova York: Doubleday.

Güller, M. i Güller, M. (2002). *Del aeropuerto a la ciudad-aeropuerto*. Barcelona: Gustavo Gili.

Hannigan, J. (1998). *Fantasy city: pleasure and profit in the postmodern metropolis*. Londres: Routledge.

- Harvey, D. (1998). *La Condición de la Posmodernidad. Investigación sobre los orígenes del cambio cultural*. Buenos Aires: Amorrortu editores.
- Hellpach, W. (1911). *Geopsyché*. Leipzig: Engelmann. [Versió en castellà (1940). *Geopsique. El alma humana bajo el influjo de tiempo y clima, suelo y paisaje*. Madrid: Biblioteca de ideas del siglo XX, Espasa-Calpe.]
- Koolhaas, R. (1994). *Delirious New York: A retroactive Manifesto for Manhattan*. Londres: The Monacelli Press.
- Koolhaas, R. (2008). *La ciudad genérica*. Barcelona: Gustavo Gili.
- Koolhaas, R. i Mau, B. (1995). *S, M, L, XL. Small, medium, large, extra-large*. Nova York: Monacelli Press.
- La Varra, G. (2003). Post-it city: the other European public spaces. A S. Boeri (Ed.). *Multiplicity. USE-Uncertain States of Europe*. Milà: Skira.
- Lefebvre, H. (1971). *De lo rural a lo urbano*. Barcelona: Península.
- Lefebvre, H. (1972). *La Revolución urbana*. Madrid: Alianza Editorial.
- Lipovetsky, G. (2006). *Los tiempos hipermodernos*. Barcelona: Anagrama.
- Llovet, J. (1998). Literatura i ciutat. Del mite al dialogisme. A J. Nogue (Ed.). *La ciutat. Visions, anàlisis i reptes* (pp. 83-90). Girona: Ajuntament de Girona / Universitat de Girona.
- Marazuela, M. J. (1996). Símbolos de pertenencia al litoral mediterráneo. A T. Vidal i E. Pol. *Ciudad y Medio Ambiente* (pp. 181-188). V Congreso de Psicología Ambiental: Barcelona. *Llibre de comunicacions. Monografies psico-socio ambientals*, 10. Barcelona: Servei de Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- Mitchell, W. (2001). *E-topia: Urban Life, Jim--But Not As We Know It*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Muñoz, F. (2008). *Urbanización. Paisajes communes, lugares globales*. Barcelona: Gustavo Gili.
- Platt, J. (1982). *The Origin Myth of Participant Observation*. American Sociological Association.
- Pol, E. (1993). *Environmental Psychology in Europe. From Architectural Psychology to Green Environmental Psychology*. Londres: Avebury.
- Pol, E. i Vivas, P. (2005). Capítulo IV. Sostenibilidad y nuevas tecnologías: contexto actual. A P. Vivas et al. *Ventanas en la ciudad. Observaciones sobre las urbes contemporáneas* (pp. 119-160). Barcelona: Editorial UOC.
- Pétonnet, C. (1982). L'observation flotante: l'exemple d'un cimetière parisien. *L'Homme*, XXII, 4. París.
- Rapoport, A. (1978). *Aspectos humanos de la forma urbana*. Barcelona: Gustavo Gili.
- Román, R. (2005). De la ciudad nómada a la ciudad ausente. A R. Román (Comp.). *La ciudad: ausencia y presencia* (pp. 31-48). Còrdova: Plurabelle.
- Schmuck, P. i Schultz, W. P. (Ed.). (2002). *Psychology of Sustainable Development*. Massachusetts: Kluwer Academic Publishers.
- Secchi, B. (2004). Ciudad moderna, ciudad contemporánea y sus futuros. A A. Martín (Coord.). *Lo urbano en 20 autores contemporáneos* (pp. 145-158). Barcelona: Edicions UPC.
- Sennett, R. (1997). *Carne y piedra*. Madrid: Alianza.
- Short, J. (2002). Introducció. A M. Güller i M. Güller. *Del aeropuerto a la ciudad-aeropuerto* (pp. 7-9). Barcelona: Gustavo Gili.
- Soja, E. (1989). *Post-modern geographies: the reassertion of space in critical social theory*. Nova York: Verso.
- Soja, E. (1996). *The third space: journeys to L.A. and other real-and-imagined places*. Oxford: Blackwell.

Soja, E. (1999). Six discourses on the postmetropolis. *Cartas urbanas*, 5, 6-20.

Soja, E. (2000). *Postmetropolis*. Oxford: Blackwell.

Soja, E. (2004). Seis discursos sobre la postmetrópolis. A A. Martín (Coord.). *Lo urbano en 20 autores contemporáneos* (pp. 91-98). Barcelona: Ediciones UPC.

Soja, E. (2008). *Postmetrópolis. Estudios críticos sobre las ciudades y las regiones*. Madrid: Traficantes de sueños.

Sorkin, M. (2004). *Variaciones sobre un parque temático. La nueva ciudad americana y el fin del espacio público*. Barcelona: Gustavo Gili.

Trejo, R. (1999). *Internet y sociedad urbana. Cuando el ciberespacio y la calle se complementan*. Disponible a <<http://raultrejo.tripod.com/ensayosInternet/Internetyciudad.htm>>

Vicente, J. (2003). ¿Nuevas palabras, nuevas ciudades? *Revista de geografía*, 2, 79-103.

Wirth, L. (1938). El urbanismo como forma de vida. A M. Fernández (Ed.). *Leer la ciudad* (pp. 29-53). Barcelona: Icaria.

Bibliografía recomanada

Bechtel, R. i Churchman, A. (Ed.). (2002). *Handbook of Environmental Psychology*. Nova York: John Wiley and Sons.

Bettin, G. (1982). *Los sociólogos de la ciudad*. Barcelona: G. Gili.

Dear, M. J., Schockman, H. E., i Hise, G. (Ed.). (1996). *Rethinking Los Angeles*. Sage Publications.

Debord, G. (1958). Teoría de la Deriva. *Internationale Situationniste*, 2. Consultat el 29 de gener del web: <http://maldini-art.com/hipermedia/teoria%20de%20la%20deriva-debord.doc>

Delgado, M. (2002). *Etnografía del espacio público* [document en línia]. Consultat el 13 de gener de 2008. Disponible a <http://www.insumisos.com/index.php?option=com_content&task=view&id=42&Itemid=14>

Fernández, B. i Vidal, T. (2008). *Psicología de la ciudad. Debate sobre el espacio urbano*. Barcelona: Editorial UOC.

Frisby, D. (2007). *Paisajes urbanos de la modernidad. (Exploraciones críticas)*. Buenos Aires: Universidad Nacional de Quilmes.

Gaggiotti, H. (2000). *Ciudad texto y discurso. Una reflexión en torno al discurso urbano*. Disponible a <<http://www.ub.es/geocrit/sv-34.htm>>

García, C. (2004). *Ciudad hojaldre. visiones urbanas del siglo XXI*. Barcelona: Editorial Gustavo Gili.

Martín, A. (Coord.) (2004). *Lo urbano en 20 autores contemporáneos*. Barcelona: Edicions UPC.

Park, R. (1915). The City: Suggestions for the Investigation of Human. Behavior American Journal of Sociology, 20, 577-612. A R. Park. *La ciudad y otros ensayos de ecología urbana* (pp. 49-83). Barcelona: Ediciones el Serbal.

Park, R., Burgess, E. W., i McKenzie, R. D. (1925). *The City*. Chicago: University Press.

Peran, M. (2008). *Post-it city. Ciutats ocasionals/Ciudades ocasionales/Occasional urbanities*. Barcelona: CCCB / Diputació de Barcelona.

Rojas, J. (2006). Les pràctiques socials com a pràctiques metodològiques. A P. Vivas, O. López i J. Rojas. *Passejades per la ciutat*. Barcelona: Editorial UOC.

Vivas, P. i Vidal, T. (2006). Formas de investigación para una ciberciudad. A O. López, P. Vivas, J. Rojas, L. Farré, V. Santero i T. Vidal. *Paseando por la ciberciudad: tecnología y nuevos espacios urbanos*. Barcelona: Editorial UOC.

